

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
POLITIKAS ZINĀTNES NODAĻA

Politikas zinātnes maģistra programmas

2.kursa students

Kaspars VINGRIS

(studenta apliecības Nr. PolZ 010366)

**POLITISKĀS VARAS RESURSU
VĒSTURISKĀS ATTĪSTĪBAS TENDENCES**

Maģistra darbs

Zinātniskais vadītājs
profesors **Juris Rozenvalds**

Rīga 2008

SATURS.

Ievads.....	3
1. Teorētisko nostādņu atspoguļojums	
1.1. Politiskā vara.....	8
1.2. Politiskās varas resursi.....	26
1.2.1. Fiziskie resursi	28
1.2.2. Ekonomiskie resursi.....	30
1.2.3 Informatīvie resursi.	32
1.3. Politiskās varas subjekti un pielietojuma lauks.....	34
1.3.1. Personība kā politiskās varas subjekts.....	37
1.3.2. Sociālās grupas kā politiskās varas subjekti.....	40
1.3.3. Interese grupas kā politiskās varas subjekti.....	42
1.3.4. Etniskās grupas kā politiskās varas subjekti.....	43
1.3.5. Nācijas kā politiskās varas subjekti.....	31
1.4. Politiskā atbildība.....	48
2. Cilvēces un varas vēsturiskā attīstība.....	51
2.1. Pirmatnējā kopiena un feodālā iekārta.....	53
2.2. Kapitālisms	58
2.3. Informācijas sabiedrība.....	66
Secinājumi	70
Nobeigums.....	74
Izmantotā literatūra un avoti	75
Kopsavilkums svešvalodā.....	78
Anotācija.....	79

IEVADS.

Sociālajās zinātnēs ir pieņemts uzskatīt, ka politiskā vara ir viens no politikas zinātnes centrālajiem jautājumiem. Tāpat arī sabiedrības politiskajā domā varai ir piešķirta liela loma, jo pati politika nereti tiek definēta kā cīņa par varu. Arī praksē var redzēt, ka ļoti bieži politiķu centieni koncentrējas ap varas iegūšanas un saglabāšanas jautājumiem, aizmirstot, ka politiskā vara pati par sevi ir tikai līdzeklis sabiedrības pārvaldīšanai (politikai). Lai pareizāk izprastu politikas norises un iespējas, ir jāzina, kādā pakāpē pašreizējiem politiskajiem subjektiem piemīt politiskā vara un kādi politiskie resursi ir tās pamatā, faktoros un likumsakarības, uz kā balstoties politikas subjekts spēj pārvaldīt sabiedrību, ietekmēt sabiedrības procesu pārvaldīšanu, šādi rodot iespēju pamatīgāk izprast politisko procesu virzību un būtību, noskaidrot kādas ir politiskās varas izklaides vai koncentrācijas iezīmes 21.gadsimta sākumā, kā arī noskaidrot iespējamās tendences nākotnē. Taču, lai tas būtu iespējams, ir nepieciešama šī jautājuma vēsturiska analīze, pateicoties kurai kļūtu pamanāmākas arī tagadnes tendences. Vēsturiskajam skatījumam pamatā ir apstākļi, ka politiskā vara ir konkrēti vēsturiska sabiedrības attīstības posmā noteikta cilvēku attiecību sistēma, kura ietver arī specifiskas formālās struktūras. Šajās struktūrās veidojas noteikti cilvēku attiecību tipi samērā daudzveidīgā gribas uzspiešanas un vairāk vai mazāk apzinātas pakļaušanās vienotībā katreiz noteiktajās robežās. Politiskā vara izpaužas arī ekonomiskās, sociālās, ideoloģiskās un citās sabiedrisko attiecību jomās, līdz ar to veidojot visai izvērstu savstarpējo sakarību tīklu¹. Tieši šīs daudzveidīgās izpausmes padara šo jautājumu gan sarežģītu, tomēr interesantu, kā arī pietiekami aktuālu pētīšanai.

Neskatoties uz to, ka varas jautājums ir viens no politikas zinātnes pamatjautājumiem, jāatzīst, ka paša jēdziena izpratne ir visai pretrunīga un grūti definējama. Vairāku gadsimtu gaitā ir bijuši neskaitāmi mēģinājumi definēt varu, analizēt tās veidošanās un funkcionēšanas procesus dažādās sociāli politiskās sistēmās, tomēr diskusija par politiskās varas traktējumu turpinās. Lielā mērā tas ir

skaidrojams ar varas jēdziena daudzpusību un grūtībām, kādas ir sastopamas varas mēra vai varas funkcionēšanas robežu noteikšanā. Populārs varas apraksts pieder Maksam Vēberam, kurš varu apzīmē kā iespēju realizēt kādā sociālā attiecībā savu gribu pat par spīti citu pretestībai, vienalga, uz ko šī spēja balstīta. Līdzīgi varu definē arī Roberts Dāls (*Robert Dahl*), kurš apgalvo, ka X vara pār Y ir par tik, par cik X tādā vai citādā veidā var piespiest Y izdarīt kaut ko, kas atbilst X interesēm un ko Y citādi nedarītu². Tomēr šīm definīcijām literatūrā var rast kritiku. Miķelis Ašmanis atzīmē, ka šāds varas apzīmējums, kaut arī ir trāpīgs, tomēr nepaskaidro varas izcelsmes avotu, bet tieši politiski tas ir visai nozīmīgi, lai varētu apzināties, kas doto varu nodrošina, cik stipra un noturīga ir tā vai cita vara, cik tālu tā sniedzas, pie kādiem nosacījumiem tā zudīs un kādēļ kāda cita vara spēj kļūt par to stiprāka³. Tieši šie jautājumi, kas izskan pēdējā apgalvojumā, ir pamatā šim maģistra darbam.

Tā kā darbs balstās uz vēsturisku skatījumu, jāmēģina noteikt politiskās varas esamību dažādos vēsturiski secīgos posmos. Šis pirmais posms tiek ņemts par izejas punktu un darbs atklāj interesējošā jautājuma attīstību līdz pat tagadnei. Lai noskaidrotu varas pastāvēšanas pamatojumu un robežas, ir jāapzinās tie resursi, kas nodrošina politikas subjektam politiskās varas iespējamību. Tiek uzskatīts, ka ietekmīgākie politiskās varas resursi ir sekojoši: informatīvie, ekonomiskie un fiziskie. Pieņemot šos resursus par mainīgajiem, jāmeklē to klātesamība katrā no vēstures attīstības posmiem. Tāpēc ir jānoskaidro dominējošās sabiedriskās attiecības, kas nosaka iespējamus politikas subjektus kā politiskās varas turētājus katrā analīzes posmā. Darba gaitā tiks analizēta šo faktoru un resursu mijiedarbība, kā arī iespējamā kāda atsevišķa vai vairāku resursu dominance.

Tik pat nozīmīgs koncepts kā vara sociālajās zinātnēs ir arī varas pastāvēšanas kārtība saistībā ar atbildības attiecībām. Ideālais variants, uz ko tiekties sabiedrībai, ir, kad ar varu apveltītais subjekts ir atbildīgs par savu rīcību un saviem rīkojumiem viņu izvirzījušo un ar varu apveltījušo viņam pakārtoto

¹ Pēteris Laķis, *Vara un sabiedrība*, Zvaigzne ABC, 1997., 16.lpp.

² Гудин, Р., Клингеманн, Х. Д. Политическая наука как дисциплина. *Политическая наука: новые направления*. Ред. Р. Гудин, Х. Д. Клингеманн. Москва: Вече 1999, 33 ст.

³ Miķelis Ašmanis, *Politikas izziņa, vara*, Zvaigzne ABC, 2001., 23.lpp

iedzīvotāju priekšā. Savukārt par negatīvu kārtību būtu dēvējams tāds varas darbības princips, kad ar varas pilnvarām apveltītais subjekts valda ar pavēlēm, būdams atbildīgs viņu iecēlušā varas augstāka subjekta priekšā, vai vispār nenesdams atbildību neviena priekšā. Uzskats par šīs nevēlamās tendences iespējamību tiek pamatots gan ar valdošo subjektu tieksmi un spējām savu eksistences pozīciju nostiprināšanai koncentrēt un vairot resursus savas varas īstenošanai un saglabāšanai, gan arī sabiedrības pašas un tās pārvaldīšanas procesu sarežģīšanos, kas kļūst neaptverami un nesaprotami plašām iedzīvotāju aprindām. Sabiedrība tad arī samierinās ar šauro valdošo aprindu politisko varu, nespējama to kontrolēt un prasīt to saturisku atbildību par varas īstenošanu, bet vienīgi spēj teikt, vai sabiedrībai šī vara ir pieņemama, patīk vai nepatīk kopumā. Te arī atklājas darba problēma. Jo publiskā vara pieder šaurai sabiedrības daļai – “labākajiem ļaudīm”. Tātad sociāli visstiprākās aprindas valda pār pārējo sabiedrības daļu. Ja pieņemam, ka elitārā demokrātija nav sabiedrības normatīvais pārvaldes modelis, tad šāda situācija šķiet sabiedrības eksistences drošībai nepietiekama vai pat apdraudoša, nodrošinot tās rīcības atbilstību kopsabiedriskajām interesēm. To nosaka apstākļi, ka pilsoniskai sabiedrībai nav iespējas kontrolēt valsts varu, kā tas atbilstu patiešām demokrātiskai sabiedrības pārvaldes idejai. Situāciju, kad viena sabiedrības daļa savās interesēs egoistiski spēj pārvaldīt otru, nosaka politiskās varas resursu pārsvars valdošo aprindu rokās – taču šis apstākļi kropļo sabiedriskās atražošanās procesa humāno dabu. Darba mērķis ir noskaidrot, kura no politiskās varas pastāvēšanas tendencēm gūst pārsvaru atsevišķos sabiedrības attīstības posmos, kā arī identificēt mūsdienu politiskās varas subjektu atbildīguma pakāpi viņu izvirzījušo un ar varu apveltījušo viņam pakārtoto iedzīvotāju priekšā.

Mēģinājums atklāt šīs bīstamās un nevēlamās tendences iemeslus parādās darba hipotēzē: galveno varas resursu koncentrācija šauras sabiedrības grupās nosaka zemu politiskās varas subjektu atbildīguma pakāpi viņu izvirzījušo un ar varu apveltījušo viņam pakārtoto iedzīvotāju priekšā. Loģiski rodas jautājums – vai šādai situācijai ir risinājums. Atbilde uz šo jautājumu ir citas tendences iespējamība. Ja izdotos pierādīt, ka politiskās varas attīstības pamattendence raksturojas ar resursu izkliedi, tad būtu arī iespējams radīt teorētisku modeli, kas

ļautu saskatīt, kā nodrošināt atbildīgu varas pastāvēšanas kārtību, realizējot patiesi demokrātisku pārvaldi.

Darba hronoloģiskās robežas ir visai nenoteiktas, taču par būtiskāku tiek uzskatīta varas attiecību rašanās, pastāvēšanas un izpausmju identificēšana dažādos sabiedrības attīstības posmos. Vēsturiskajam skatījumam par pamatu tiek izmantots K. Marksa iedalījums šādās stadijās: feodālisms, kapitālisms, sociālisms. Darba gaitā vairāk tiks izmantotas tikai pirmās divas, jo tās ir iespējams vairāk vai mazāk objektīvi analizēt, izmantojot vēsturiskos datus. Taču trešā – sociālisms – tiek piedāvāta kā prognoze, par ko ir vērts diskutēt. Tās nepieciešamību nosaka vispārējā tendence atrisināt kapitālisma pretrunas. No darba struktūras viedokļa šo sadalījumu nosaka tīri hronoloģiska nepieciešamība, tādēļ trešo sabiedrības posmu var saukt arī vienkārši par „nākamo sabiedrības attīstības posmu”. Lai darba vēsturiskais skatījums netiktu ierobežots, tikai pamatojoties uz ražošanas, maiņas un sadales attiecībām, tiks izmantota arī Elvina Toflera koncepcija par vēstures attīstību trijos viļņos. Toflers civilizācijas attīstību redz šādi: pirmais vilnis attīstījās no zemes īpašumiem (agrārā); otrs vilnis – industriālā sabiedrība; trešā viļņa pamatā ir informācija, tas ir pilns ar kataklizmām, pārveidojas tehnoloģijas, politika, ģimene⁴. Šī koncepcija lielā mērā sasaucas arī ar Ernesta Gelnera teoriju, kam arī ir pamatā trīs cilvēces attīstības pamatstadijas: medīšana/ vākšana, agrārā sabiedrība un industriālā sabiedrība⁵.

Klāt pie jau iepriekš minētajiem teorētiskiem darbā tiks izmantotas arī citu pētnieku - H. Lasvela, M. Fuko, M. Vēbera, V. Ļeņina, R. Dāla u.c. - nostādnes par vēsturi un politisko varu, kā arī Mišela Manna (Michael Mann) un Domhofa (G. William Domhoff) priekšstati par varas attiecībām sabiedrībā caur četru tīklu teoriju.

Saskaņā ar problēmu un hipotēzi darba gaitā katrā no sabiedrības attīstības pamatstadijām tiks identificēta politiskās varas resursu izkliede un pamatota šīs izkriedes vai koncentrācijas radītā varas pastāvēšanas kārtība. Pamatojoties uz šo vēstures attīstības modeli, tiek veidota arī darba struktūra. Pirmā darba daļa veltīta

⁴ Элвин Тоффлер, Третья волна, Москва АСТ, 1999

teorētisko nostādņu atspoguļošanai – apskatītas dažādas pieejas politikās varas fenomena atspoguļošanai dažādu politikas teorijas pētnieku darbos. Tiks noskaidrots iespējami precīzs politiskās varas fenomena saturs. Lai to izdarītu, tiks aplūkotas dažādu pētnieku teorijas un pieejas varas jēdziena pētīšanai, kas sevī ietvers gan izpratni par varu kā piespiešanas un pakļaušanās mehānismu, gan arī kā sabiedriskās sistēmas sastāvdaļu. Darba turpmākajā daļā tiks iezīmēti politiskās varas pielietojuma lauki jeb sfēras. Tiks definēti politiskās varas resursi, kas pamatā ir autora definēti, rodot apstiprinājumu atsevišķos literatūras avotos. Tāpat arī tiks noteikti politiskās varas subjekti un pielietojuma lauks. Otrā daļa veltīta cilvēces vēstures attīstības modeļu atspoguļojumam un saskaņā ar darba mērķi tiek veltīta, lai noskaidrotu kādas ir politiskās varas izklaides vai koncentrācijas iezīmes katrā atsevišķā sabiedrības attīstības posmā, šādi identificējot kādu no varas pastāvēšanas tendencēm un rodot iespēju noskaidrot lielākas iespējas pieprasīt politisko atbildību. Otrās daļas pirmajā paragrāfā tiek pētīta pirmatnējās kopienas un feodālā iekārta; otrajā paragrāfā – kapitālisms, savukārt trešajā paragrāfā – nākotnes vīzija, balstoties uz dažādu autoru izpratni.

⁵ Ernest Gelner, *Plough, Sword and Book, The structure of Humane History*, The University of Chicago Press, Chicago, 1988.

1. TEORĒTISKO NOSTĀDŅU ATSPoguĻojums.

1.1. Politiskā vara.

Sociālajās zinātnēs joprojām valda diskusijas par termina vara saturu un nozīmi. Tam par iemeslu ir plašais aspektu loks šī jēdziena vērtēšanai un lietojumam. Varas esamībai par pamatu ir cilvēka daba. Kā apgalvo Mišels Manns – varas avots ir tādas cilvēka īpašības kā kustīgums (nemierīgums), mērķtiecība un racionalitāte, kā arī tieksme paaugstināt personiskās dzīves kvalitāti un tieksme veltīt visus pieejamos līdzekļus, lai to sasniegtu⁶. Arī Domhofs uzskata, ka vara ir viena no cilvēka pieredzes pamatdimensijām, vienalga vai starppersonu, grupu vai sabiedrības līmenī⁷. Varas pastāvēšanu lielā mērā nosaka arī cilvēku sadarbības un komunikācijas iedaba, kas paredz indivīdu pakļaušanos vienotai gribai, kas pauž sabiedrības vajadzības mērķtiecīgi nodrošināt sabiedrības veselumu un stabilitāti sabiedriskās atražošanās procesa efektivitātei. Varas daudzpusīgumu nosaka tai piemītošais vispārīgums. Tā funkcionē visās cilvēku komunikācijas sfērās. Tāpat arī, vara ir inkluzīva – tā iekļaujas visās cilvēka darbības sfērās, savieno un pretnostāda gan sociālās grupas, gan atsevišķus indivīdus. Varas iespējamību nosaka indivīdu nevienlīdzība, gan sociālā (ekonomiskā, statusa, izglītības utt.), gan dabiskā (fiziskā, intelektuālā, dzimumu utt.). Rezultātā dažādi teorētiķi rada atšķirīgas varas definīcijas. Vispārīgs ieskats varas jēdziena satura jau tika sniegts ievadā, apkopojot var teikt, - tā ir no cita atkarības izrietoša iespēja uzspiest savu gribu citam un realizēt šo gribu tā uzvedībā⁸. Atkarībai pamatā ir eksistences resursu trūkums, kas ar resursiem vājāko subjektu nostāda atkarīgajā pozīcijā.

Varu iespējams aptuveni iedalīt arī primārajā un sekundārajā. Primārās varas piemērs varētu būt cilvēks, kas ar fiziskiem draudiem apspiež otru. Sekundārā vara ir novērojama, kad cilvēks izmanto sabiedrības uzspiestu likumu, lai ietekmētu otra gribu, piemēram, draudot izvirzīt tādu apsūdzību, kas varētu novest pie soda. Šajā gadījumā draudu efektivitāte ir atkarīga no tā, cik lielā mērā ir iespējams

⁶ Michel Mann, *The sources of social power*, volume I, Cambridge University Press 1986, p. 4

⁷ Domhoff, G. W. (1990). *The power elite and the state: How policy is made in America*. Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter.

Domhoff, G. W. (2005). *Who Rules America?* (Fifth ed.). New York: McGraw-Hill.

⁸ The Millan Dictionary of Political Quotation, Lewis D. Eigen and Jonathan P. Siegel, New York, 1992., 463.

paļauties uz sabiedrības likuma iemiesošanu. Tiesiskā kārtība, sabiedriskā doma u.c. tiek izmantotas kā sviras. Svira pati tikai netieši atkarīga (ja vispār ir atkarīga) no reāliem spēka lietošanas draudiem. Pašu likumu pārkāpšanu var sankcionēt spēks, vai arī tas var būt atkarīgs no citām sociālām konvencijām. Iespējams, ka šāds savstarpēji balstošu likumu loks nekad sistemātiskā aizsardzībā īsti pārbaudīts netiek⁹.

Uz varu ir iespējams raudzīties divējādi: gan kā pakļaušanās mehānisma izpausmes, gan kā spēka attiecības, kas gan jau ir vairāk filosofijas nekā politikas zinātnes jautājums, taču ir svarīgi izprast arī šo aspektu. Tas ir, iespējams, ka vara nav tikai viennozīmīgi noteikta ietekme no augšas uz leju. Attiecības starp valdītāju un padoto var nemitīgi mainīties, jo tās “spēkojas”, bet spēks raksturo iekšējo potenci. Līdz ar to varas jautājums kļūst par esamības un cilvēka filosofijas daļu. Vispildīgāk šis aspekts redzams F.Nīčes fillosofiskajā pieejā, kurš varu izprot kā spēka nevis pakļaušanās attiecības. Varas izpratnes modelis izskatās citāds – varas subjekts un partneris jeb vājākais subjekts var mainīties vietām un gala rezultātā tie vispār nav būtiski, jo vara šinī gadījumā pastāv kā noteikts spēka lauks, kurā realizējas varasgriba. Vara nenāk no viena centra, piemēram, karaļa, kas pavēl un kuram tikai paklausa. Šis aspekts tiks ņemts vērā turpmākajā darba daļā nosakot politiskās varas subjektus un pielietojuma lauku. Vara ir tīkls, kas nemitīgi mainās, svārstās, tā locekļi pārgrupējas. Sakarā ar to, ka varai nav centra, tā lielā mērā kļūst anonīma, jo nereti grūti ir noskaidrot, kas to ietekmē. Anonīma vara parādās kā priekšstati par veselo saprātu, par to, kas skaitās normāls (ja es atšķiros no citiem, tad varbūt esmu nenormāls un tikšu izslēgts no sabiedrības). Anonīmas varas izpausmes formas ir sabiedriskā doma, nosodījums vai uzslava, reklāma, mode. Anonīmas varas izpausmē nav noteiktu pavēļu, bet ir vispārējas noskaņas, kā jārunā jādōmā, jāuzvedas. Anonīmas varas spiediena rezultātā cilvēki var zaudēt savu individuālo brīvību un pakļauties masām¹⁰. Tieši šo apstākli nereti izmanto politiskās varas subjekti citu subjektu atkarības radīšanai (sabiedriskās attiecības, reklāma u.tml.)

⁹ Ernest Gelner, *Plough, Sword and Book, The structure of Humane History*, The University of Chicago Press, Chicago, 1988., 123.lpp.

Varas attiecības ir daudzpusējas un to vektori var mainīties. Te gan vairāk ir uzsvars nevis uz varas subjektu un pielietojuma lauka pētīšanu, bet vispārējo varas realizācijas procesu. Šo pieeju var atrast Mišela Fuko darbos, kur ir saskatāmi centieni mainīt skatījumu varu. “Nejautāsim, kā tur augšā izpaužas valdnieks, bet mēģināsim izzināt, kā pamazām, reāli, materiāli izveidojušies padotie, izejot no ķermeniskās, spēka enerģijas, matērijas, vēlmju, domu, u.c. daudzveidības. Nevajag uzskatīt varu par masveidīgu un vienveidīgu valdīšanas fenomenu, kad viens indivīds valda pār visiem, vai viena cilvēka grupa pār pārējiem, viena šķira pār otru, bet gan paturēt prātā, ka vara, ja to neaplūko pa gabalu, netiek sadalīta tā, ka vienam tā pieder pilnībā un otriem tai absolūti jāpakļaujas. Vara ir parādība, kura cirkulē, tai ir ķēdes reakcija. Tā nerodas vienā noteiktā vietā, nekonzentrējas vienās rokās, tā nepieder kā īpašums vai bagātība. Vara funkcionē, darbojas tīklveidīgi, un tās tīklos indivīdi ne tikai riņķo, bet vienlaicīgi pakļaujas un pielieto varu, tie nav vienīgi nekustīgi mērķi, tie vienmēr ir vienotājelementi. Citiem vārdiem sakot vara darbojas caur indivīdiem nevis tiek caur viņiem pielietota. Indivīds nav jāuztver kā vienkāršs kodols, primitīvs atoms, daudzveidīga un inerta matērija, pret kuru vai uz kuru iedarbojas vara, lai pakļautu un salauztu indivīdu. Īstenībā tas, ķermenis – kustības, runa, vēlmes – tiek identificētas kā indivīdi, jau ir pirmā varas izpausme. Indivīds nestāv iepretim varai, viņš ir pirmā varas izpausme, un vienlaicīgi tikpat lielā mērā indivīds ir tās vienotājelements. Vara īstenojas caur indivīdu, kuru tā ir radījusi.”¹¹ Turklāt, jāpiebilst, ka varas attiecības var mainīties atkarībā no situācijas, eksistences apstākļu izmaiņām, kā arī pašu varas attiecību partneru personiskajām pūlēm izmantot savstarpējās atkarības un resursu attiecības.

No varas izplatības viedokļa pētot varu, Domhofs ir izdalījis dominējošo attiecību un egalitārās varas izpausmes. „Dominatori” uzskata, ka cilvēka dabai ir iedzimta īpašība dominēt, kā arī starp indivīdiem un grupām jāpastāv izteiktai hierarhijai un sociālai stratifikācijai. Viņi akcentē sāncensību un uzskata, ka pasaulē valda princips „suns ēd suni”. No laika gala šādi domātāji tic vīriešu pārākumam pār sievietēm (piemēram, vēlēšanu tiesību ierobežojumi), rasu pārākumam, kā arī aristokrātijas un kundzības nepieciešamībai, lai kontrolētu parastos ļaudis.

¹⁰ Maija Kūle, Rihards Kūlis, *Filosofija*, apgāds “Burtnieks”, 2.izdevums, 1996., 607.lpp

¹¹ Fuko M., *Patiesība, vara, patība*, Rīga., 1995.- 44.lpp.

Savukārt egalitāristi ir tie, kuri vēlas samazināt patvaļīgās autoritātes izpausmes un hierarhiju un kuri tic, ka ikvienam jābūt apveltītam ar vienādām iespējām un respektu politikā, ekonomikā, tiesībās un personiskas dzīves attiecībās. Viņi akcentē sadarbību kā labas sabiedrības atslēgu. Tāpat arī viņi noliedz apstākli, ka kādi indivīdi vai grupas varētu būt labāki par citiem.

Sarežģītāk ir skaidrot politisko varu, jo ir jāņem vērā sabiedrības pārvaldes aspekts. Politiskā vara ir tikai viens no varas veidiem, to atšķir vairāki faktori. Viens no tiem ir arī legalitāte, jo spēks un citi varas līdzekļi tiek lietoti valsts un tiesiskās fiksācijas ietvaros. Protams, šis nosacījums attiecināms tikai uz subjektiem, kas pārstāv valsts intereses, arī tikai normatīvā līmenī. Skaidrs, tas ir tikai teorētisks modelis, jo darbojas arī daudzi citi politiskās varas subjekti, kuri nepakļaujas valsts politiskajiem institūtiem. Attiecības ar valsti nosaka politiskās varas publiskumu. Neskatoties uz valsts prioritāti netiek izslēgta arī sabiedriskās varas iespējamība. Tas rada iespēju politisko varu iedalīt valstiskajā un sabiedriskajā. Valsts vara tiek nodrošināta ar attiecīgu politisko institūtu (parlaments valdība, tiesas), tiesībsargājošo struktūru (policija) un normatīvās bāzes palīdzību (likumi). Sabiedriskā vara veidojas no iedzīvotāju pašdarbīgas sabiedrisko procesu pārvaldīšanas ietekmēšanas, no ekonomiskajiem veidojumiem, politiskajām partijām, sabiedriskajām organizācijām, neatkarīgajiem masu informācijas līdzekļiem, kā arī no sabiedriskās domas. Tomēr pamatā politisko varu no citiem varas veidiem atšķir tieši tās specifiskā izpausme sabiedrības pārvaldīšanā – politikā. Iepriekšminētie faktori nosaka varas dispersiju – atkarībā no situācijas tā var būt gan vienmērīgi, gan, kā tas ir visbiežāk, nevienmērīgi izkliedēta sabiedrībā¹². Šis apstāklis darbu dara sarežģītāku, jo ir grūti precīzi identificēt varas turētāju – tā kā arī politiskās varas resursi ir nevienmērīgi izkliedēti politikas subjektu rokās. Kā apkopojošs izskaidrojums varas jēdzienam precīzi noder Miķeļa Ašmaņa politiskās varas skaidrojums: “... par politisko varu izrādās jebkura vara, kas tiek pielietota sabiedrības pārvaldīšanā, t. i., tāda, kura neatkarīgi no institucionalizācijas pakāpes, funkcionēdama gan

¹² Gene Sharp, *Social power and political freedom*, P. Sargent Publishers, 1980.

valsts, gan pilsoniskās sabiedrības struktūrās un visās sabiedrības dzīves sfērās, gūst savu izpausmi politikā.¹³”

Pārvaldes procesā ievērojama loma ir organizācijām, kas daļai pētnieku ir izejas arī varas pētīšanai un šī jēdziena skaidrošanai. Šī pieeja balstās uz trim galvenajiem organizāciju tīkliem – ideoloģisko, ekonomisko, militāro un politisko – kas arī nosaka varas struktūru veidošanos. Šī pieejas ietvaros iespējams arī skaidrot kā Eiropā no viduslaikiem līdz 19. gadsimtam ekonomiskie un politiskie tīkli pakārtoja sev ideoloģiskos un militāros tīklus. Šīs teorijas ietvaros iespējams skaidrot arī šķiru dominēšanu, kas raksturīga kapitālisma sabiedrības attīstības stadijai. Šīs teorijas koncepcija ir, ka vara sakņojas organizācijās. Ar organizācijām šinī kontekstā jāsaprot kopējus noteikumus, lomas un kārtību, kas veidota lai sasniegtu kādus īpašus mērķus. Tas ir veids kā cilvēki vienojas kaut ko kopā darīt vai vismaz akceptē kaut kā esamību. Piemēram, reliģiskie rituāli attīstījušies par tādām organizācijām kā baznīca. Vai arī, cilvēku ieviests ieradums mainīties ar priekšmetiem radījis sarežģītas ekonomiskās tirgus sistēmas. Saskaņā ar Mišela Manna varas struktūra skaidrojama caur sakarību ko nosaka organizāciju tīkls un relatīvais svarīgums jebkurā laikā pamatojoties uz četriem pārklājošiem un krustojošajiem varas tīkliem¹⁴. Šie tīkli ir jau iepriekš minētie ideoloģiskais, ekonomiskais, militārais un politiskais – kā Manns dēvē – „IEMP”. Pie šīs teorijas trūkumiem var minēt to, ka netiek ņemti vērā cilvēka dabas psiholoģiskie aspekti, šī teorija ir strikti socioloģiska, taču tāpēc ne mazāk vērtīga šim maģistra darbam, jo Manns caur šiem organizāciju tīkliem sekmīgi skaidro varas rašanās pamatus. Kā uzskata šis pētnieks - pārākums nāk nevis no cilvēka vēlmēm pēc ideoloģiska, ekonomiska, militāra vai politiska apmierinājuma vai piepildījuma, bet gan no specifiskām aktivitātēm, ko veic organizācijas, lai īstenotu to mērķus¹⁵. Fokusējoties uz šiem tīkliem Manns uzsver, ka tieši tāpēc izvēlēts termins – tīkli, jo visi tie ir savā starpā tik ļoti saistīti, ka vēsturiski analizējot, ir grūti pateikt kurš pirmais ir radies. Drīzāk ir iespējams analizēt to, kurš no tīkliem dominē pār citiem. Piemēram, kā uzskata Domhoff¹⁶ – Amerikas Savienotajās Valstīs

¹³ Miķelis Ašmanis, Politikas izziņa, vara, Zvaigzne ABC, 2001., 33.lpp

¹⁴ Mann, M. (1986). *The sources of social power: A history of power from the beginning to A.D. 1760* (Vol. 1). New York: Cambridge University Press, p.1

¹⁵ Turpat, 2. lpp.

¹⁶ Domhoff, G. W. (1996). *State Autonomy or Class Dominance? Case Studies on Policy Making in America*. Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter.

dominē ekonomiskais tīkls, ļaujot gūt pārsvaru noteiktām sabiedrības grupām¹⁷. Turklāt viens organizāciju varas veids var pāriet jebkurā no citiem. Piemēram, ekonomiskā vara var kļūt par politisko vai reliģiskā vara var radīt militāro. No šī aspekta, varas apraksts sakrīt ar enerģijas ideju dabas zinātnēs – ka enerģiju nav iespējams ierobežot noteikta primārā formā. Līdz ar to – sabiedrības pamatnosacījums ir struktūra un tās vēsture var tikt skaidrota caur sabiedriskās varas resursu „IEMP” mijiedarbību. Tie sabiedriskas saskarsmes un mijiedarbības pārklājošie tīkli nevis dimensijas vai līmeņi vienkāršam sabiedrības kopumam, tāpat kā tie ir organizacionāli un institucionāli līdzekļi cilvēku mērķu sasniegšanai¹⁸. Šie četri varas tīkli jeb avoti/ resursi atšķiras gan pēc apjoma gan pēc to izplatības dažādos vēstures posmos. Piemēram, militārajai varai sabiedrības attīstības gaitā ir bijis lielāks svars par politisko vai ekonomisko varu. Kamēr ekonomiskie tīkli kļuva izteiktāki pēdējos gadsimtos.

Aprakstot katru no tīkliem jeb varas avotiem atsevišķi, Manns mēģina katru no tiem definēt. Ideoloģiskais tīkls tiek definēts saskaņā ar nosacījumiem ko rada vērtības, normas un rituālu prakse organizāciju ietvaros¹⁹. Tas rada „sagrālu” autoritāti un pastiprina sabiedrisko vienotību. Tā ir ierasta kārtība, piemēram, organizētās reliģijās, ko izteiksmīgi pierāda tāds subjekts kā katoļu Baznīca.

Ekonomiskais tīkls ir institūciju salikums, kuru mērķis ir materiālo vajadzību apmierināšana caur dabas bagātību ieguvī, izplatīšanu un patēriņu²⁰. Ekonomiskais tīkls nosaka arī šķiru rašanos, ņemot vērā to pozīciju sociālajā struktūrā, kam par pamatu ir ekonomiskās varas apjoms par dažādiem ekonomiskajiem procesiem. Par spēcīgāko ekonomisko klasi tiek dēvēta valdošā šķira, kas ir sekmīgi monopolizējusi arī citus varas resursus un spēj dominēt arī valsts ietvaros.

Militārais tīkls tiek definēts pamatojoties uz izpratni par organizētu fizisku spēku. Tas ir tiešas un tūlītējas piespiešanas spēks. Kā jau minēts militārajai varai sabiedrības attīstības gaitā ir bijis lielāks svars par politisko vai ekonomisko varu. Vēsturiski daudzas armijas radītas ar mērķi gūt labumu to vadītājiem, kas radīja

¹⁷ Domhoff, G. W. (1996). *State autonomy or class dominance? Case studies on policy making in America*. Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter.

¹⁸ Mann, M. (1986). *The sources of social power: A history of power from the beginning to A.D. 1760* (Vol. 1). New York: Cambridge University Press, p.2

¹⁹ Turpat, 22. lpp.

dominējošas struktūras, iekarojot jaunas civilizācijas, kas balstītas uz ekonomiskiem, ideoloģiskiem un politiskiem tīkliem, piemēram, Romas impērija. Nesenākos laikos militārie tīkli bieži vien bija un ir politisko tīklu pakļautībā. Tomēr var pastāvēt arī neatkarīgi, piemēram, teroristisku grupējumu militārie spēki (var balstīties uz ideoloģiskiem tīkliem).

Tāpat, vairāki teorētiķi militāro varu uzskata arī par vienu no valsts varas sastāvdaļām, kuras ietvaros pastāv vairāki iemesli, lai nodalītu militāro varu no politiskās. Pirmais iemesls – pirmatnējām valstīm bija zema militārā kapacitāte. Otrais – vairumam vēsturisko valstu nebija spēju kontrolēt visus militāros spēkus, kas atradās to kontrolētajās teritorijās. Trešais – valsts teritorijās pastāvēja vēsturiskas instances, ko kontrolēja armija, taču pār tām nebija teikšanas valsts pārvaldniekiem.

Ceturtais – militārās struktūras valsts ietvaros parasti tika atdalītas no citām valsts institūcijām, tomēr, kā Manns uzskata – pieļaujot militārajām struktūrām gāzt politiskās²¹.

Ceturtais, pēdējais tīkls ir „valsts” jeb politiskais vara, kuras primārās funkcijas (likumu radīšana un īstenošana pārvaldē) tiek realizētas kā pārvalde kādas noteiktas teritorijas robežās²². Cilvēkiem kopumā un īpaši ekonomiskajam tīklam ir nepieciešama regulācija un tiesiskie pakalpojumi, ko spēj nodrošināt tikai politiskā vara.

Cilvēku grupas kopumā spēj sadarboties, tomēr vienmēr atradīsies kādi aspekti par ko tās nespēj vienoties. Tāpēc tikai politiskais tīkls ir tas, kas spēj nodrošināt regulējumu un tiesisko sistēmu ilgākā laika periodā. Tādējādi, Četru tīklu teorija neizceļ piespiešanu vai dominēšanu skaidrojot valsts rašanos. Arheoloģiskie un vēsturiskie pierādījumi apliecina šo pieņēmumu, Manns prāt²³. Pirmatnējām

²⁰ Turpat, 24. lpp.

²¹ Mann, M. (1986). *The sources of social power: A history of power from the beginning to A.D. 1760* (Vol. 1). New York: Cambridge University Press, p.11

²² Mann, M. (1984). The autonomous power of the state: Its origins, mechanisms, and results. *Archives of European Sociology*, 25, p.

²³ Mann, M. (1986). *The sources of social power: A history of power from the beginning to A.D. 1760* (Vol. 1). New York: Cambridge University Press, pp. 49-63, 84-87

valstīm bija tikai koordinēšanas funkcijas un tās cieši sadarbojās vai pārraudzīja reliģiskās institūcijas (ideoloģiskos tīklus). Kamēr organizētā vardarbība un šķiru dominēšana nāca tikai vēlāk²⁴.

Mēģinot identificēt aprakstītos varas tīklus Rietumu vēsturē, Manns secina, ka tas ir ļoti sarežģīti, jo vēsture, viņaprāt, neiekļaujas kādā noteiktā visaptverošā sabiedrības attīstības teorijā. Tāpēc, ka ne visa sabiedrības attīstības gaita pakļaujas vienotām likumsakarībām. Manns pat min, ka straujā varas tīklu attīstība pēdējo gadsimtu laikā ir virkne ievērojamu sagādīšanos²⁵.

Šī darba kontekstā interesants un svarīgs ir arī Manna skatījums uz vēsturi. Viņš uzskata, ka vēsture tiek pētīta no kāda atskaites punkta līdz katram nākamajam punktam, kur sabiedrības virzībai būtu vairāk kā viena rīcības iespēja jeb variants. Lai gan šie posmi bieži vien ir pavisam nenozīmīgi un ikdienišķi, piemēram, izvēle kā izkārtot taustiņus datora tastatūrai, tomēr sabiedrībai nozīmīgāko posmu maiņas parasti saistās ar varas tīklu cīņu starp nāciju valstīm vai šķirām valsts ietvaros. Piemēram, pasaule varētu būt pavisam citādi, ja Hitlers nebūtu izvēlējis uzbrukt Lielbritānijai un Padomju Savienībai vienlaicīgi, kas radītu viņam lielāku iespēju iegūt kontroli pār Eiropu.

Tā kā liels skaits civilizāciju un valstu bija saistītas cita ar citu vairākus tūkstošus gadu, tad salīdzinošu studiju iespējas ir visai ierobežotas un nelietderīgas – uzskata Manns. Līdz ar to, tiek ierobežotas iespējas arī izdarīt secinājumus par varas tīklu mijiedarbībām sabiedrības attīstības gaitā kopumā²⁶, tādēļ lietderīgāk un sekmīgāk būtu pētāmas varas attiecības kādās noteiktās valstīs vai valstu sistēmās. Lai gan varētu iebilst, pieņemot, ka piemēram, Eiropa ir savdabīga valstu sistēma.

Pat vairāku neatkarīgu civilizāciju rašanās (piemēram, Senā Roma un Ēģipte vai tamlīdzīgas civilizācijas) dažās atsevišķās vietās varētu tikt uzskatīta par sagādīšanos nevis neizbēgamu likumsakarību. Manns norāda, ka vairākās vietās un laikos sociālās grupas ir sasnieguši augstu sabiedriskās attīstības līmeni, ko apliecina likumi, pilsētas, rituālu centri, rakstība, tomēr šīs sistēmas ir zaudējušas savus sasniegumus vai palikušas tajā pašā attīstības līmenī. Zīmīgi, ka par šādu

²⁴ Turpat, pp. 49-63, 84-87

²⁵ Turpat, p. 505

²⁶ Turpat, pp. 173, 501-503, 525

neveiksmju iemeslu Manns uzskata tieši vienkāršo cilvēku nelielās iespējas kontrolēt viņu līderu aktivitātes, kā arī spēju radīt vai pāraugt jaunas grupās²⁷.

Varas analīzi nevar skatīt atrauti no sabiedrības attīstības. Pirms radās civilizācijas tādā izpratnē kā to saprot tagad,²⁸ varēja pastāvēt tikai apgrieztas varas struktūras, kur vienkārši ļaudis par varas subjektiem nevarēja kļūt citādi kā tikai caur intrigām vai pat slepkavībām²⁹. Kā atzīmē Boehms – sākotnēji tikai vietās, kur plūda upes, varēja attīstīt lauksaimniecību, klāt pie šī apstākļa vēl pievienojot ģeogrāfiskā tuvuma faktoru – parādījās iespēja rasties dažādiem varas attiecību tīkliem, kas raksturo patreizējās civilizācijas.

Moderno valstu laikmets un šķiru attiecības Eiropā sakās pirmajos pāris gadsimtos pēc Romas Impērijas sairšanas laikā starp ceturto un piekto gadsimtu pirms mūsu ēras. Kā uzskata Manns – privātīpašuma institūts attīstījās kontekstā ar daudzām mazām, vājām valstīm, kas atradās teritorijā, kuru agrāk kontrolēja Romas valsts. Šādu ekonomisko attīstību nodrošināja „normatīvā nomierināšana”, ko nodrošināja Katoļu Baznīca, kas tajā laikā kļuva arvien varenāka, ko galvenokārt paveica Baznīcas armija³⁰. Šajā kontekstā svarīgi ir atzīmēt, ka feodālajiem valdniekiem nevajadzēja valstis, lai tās aizsargātu to privātīpašumu un nodrošinātu iespēju ekspluatēt ražojošo sabiedrības daļu. Viņi dominēja par zemniekiem, pateicoties savām militārajām iespējām kontekstā ar reliģiju, kam bija ievērojama loma hierarhijas nodrošināšanā un attaisnošanā. Vēl vairāk – daudzo mazo valstu vājums bija viens no faktoriem, kas ļāva privātīpašuma sistēmai attīstīties bez valsts apdraudējuma, tāpat tas ļāva attīstīties arī spēcīgām tirgotāju un amatnieku šķirām. Rezultātā radās iespēja neatkarīgi attīstīties ekonomiskajam varas tīklam kopumā³¹. Manns atzīmē, ka šai ziņā Eiropa ir unikāla, nekur citur pasaulē nav bijuši tik neatkarīgi ekonomiskie tīkli.

Jāsecina, ka viduslaikos valstij bija tikai pavisam dažas funkcijas. Pamatā tā sastāvēja tikai no karaļa un tā vasaļiem un ienākumu lielākā daļa nāca no karaļa

²⁷ Turpat, pp. 38-39, 67-68

²⁸ Civilizācija ir augstu attīstīta cilvēku sabiedrība, kuras viena no pazīmēm ir ar strukturēta darba dalīšana.

²⁹ Boehm, C. (1999). *Hierarchy in the forest: The evolution of egalitarian behavior*. Cambridge: Harvard University Press.

³⁰ Mann, M. (1986). *The sources of social power: A history of power from the beginning to A.D. 1760* (Vol. 1). New York: Cambridge University Press, pp. 376-378, 390-391

paša zemes un tiesas nodevām. Karalis centās sargāt savas teritorijas robežas un kontrolēt armijas, kas atradās tās teritorijā, tomēr ne vienmēr bija galvenais spēlētājs. Interesanti, ka vairums karaļa ienākumu aizgāja armijas uzturēšanai un kariem. Tas attīstījās par iemeslu, ka karalim pamazām radās iespēja kontrolēt ekonomiskās aktivitātes savas valsts robežās³² un aizstāt Baznīcu kā vienīgo kārtības nodrošinātāju. Saimniecības un tiesas izdevumi, tirdzniecības regulācija uz robežām, naudas kalšana un kara izdevumi – bija tēriņi, kas radās realizējot valsts funkcijas un tas bija apmēram viens procents no valsts budžeta un vairumam valsts iedzīvotāju no tā bija maz labuma³³.

Kaut arī privātīpašums un pirmās kapitālisma attīstības stadijas attīstījās bez spēcīgām valstīm, situācija mainījās 12. – 13. gadsimtā. Augot tirgum valstu robežās, radās lielāka nepieciešamība pēc valsts regulācijas. Attīstoties tirdzniecībai arvien plašākās teritorijās, radās nepieciešamība arī pēc lielākas aizsardzības³⁴. Lieltirgotājiem arī radās interese karos, kas paplašinātu teritoriju, kur tiem tirgoties, tāpēc tie arī deva karalim naudu karošanai.

Turklāt, attīstoties militārajiem varas tīkliem – mainījās arī privātīpašuma un valsts attiecības. Jo vairāk karalim un muižniekiem izdevās nodrošināt aizsardzības un regulācijas funkcijas, jo vairāk pieauga to ietekme. Šādi valsts saka attīsties par kundzības instrumentu pamatā ekonomiskajai elitei. Tehnoloģiju attīstība nodrošināja arī strauju militāro attīstību (piemēram, artilērijas rašanās radīja iespēju iznīcināt cietokšņus)³⁵. Manns uzskata, ka jau tanī laikā sākās bruņošanās sacensība starp valstīm. Tikai valstis ar lielām un labi bruņotām armijām spēja izdzīvot un tikai valstis spēja iegūt lojalitāti no muižniekiem un tirgotājiem. Šādi atklājot ekonomisko, politisko varas tīklu ciešo saistību un pārklāšanos un pakārtojot sev arī militāros un ideoloģiskos tīklus, kas pirms tam bija neatkarīgāki. Muižnieki vēlējās aizsardzību savam zemēm un zemniekiem, tirgotāji – aizsardzību un regulāciju savam tirgum un bagātībām un gan vieni gan otri respektēja un sadarbojās ar valsts pārvaldes eliti. Šai laikā valstis arī ieguva mūsdienu valsts nozīmi kā organizācija, kas nodrošina kārtību un kontrolē armiju

³¹ Turpat, p. 397

³² Turpat, pp. 486, 511

³³ Turpat, p. 452

³⁴ Turpat, pp. 423-424, 431-432

noteikta ģeogrāfiskā teritorijā. Kad valsts paplašināja savu ietekmi uz kādu citu teritoriju, tad sāka attīstīt ekonomiskos tīklus vairāk jauniegūtajās teritorijās (imperiālisms). Politiskie un ekonomiskie tīkli cīnījās par ietekmi un neatkarību vienam no otram, tikmēr zemnieki un amatnieki šinī procesā centās gūt kādu labumu, atbalstot vienu vai otru tīklu. Konstitucionālajos režīmos tika attīstīti un aizsargāti sabiedrības slāņi, kam privātīpašumi, kamēr absolūtajos režīmos tika uzturēta feodālā šķiru sistēma. Abos režīmos politiskie tīkli bija samēra vāji un atkarīgi no citiem tīkliem, tomēr sabiedrības šķira, kas nodarbojās ar valsts pārvaldes funkcijām (tiesa, parlaments u.tml. institūcijās strādājošie) pakāpeniski attīstījās arvien spēcīgāka³⁶. Zīmīgi, ka pavisam pakāpeniski valdošo šķiru intereses un valsts intereses sāka saplūst. 18. un 19. gadsimtā, kā uzskata Manns³⁷, sāka mainīties arī valsts apraksts. Ko varēja definēt pārfrāzējot Marksu – valsts kā izpildinstitūcija, lai realizētu valdošās šķiras (kapitālistu) intereses.³⁸ Tam par iemeslu bija apstākļi, ka valstij nebija dalītas varas pār pilsonisko sabiedrību, kā arī tāpēc, ka vara pārsvarā nāca no ekonomiskajiem tīkliem.

Interesanti, ka šī četru tīklu teorija un sakrīt arī ar Marksistu uzskatiem par valdošo šķiru dominanti pateicoties svarīgāko varas resursu koncentrācijai. Runājot par tendencēm, Manns iezīmē vairākas – valsts (ka politiskā tīkla) attiecības ar sabiedrību nevar tikt analizētas abstrahējoties no kāda konkrēta laika vai teritorijas. Valsts var būt relatīvi autonoma pat muižnieku un tirgotāju nesaskaņu laikā vai arī tā var būt pakļauta kādas noteikta varas tīkla vai sabiedrības grupas ietekmei. Tāpat arī valstu ietekmes avoti ir bijuši gan militāri, gan ideoloģiski un neviens no tiem nevar tikt izvirzīts par dominējošo kā tendence vēstures attīstības gaitā.

Aprakstot politisko varu, jāapskata arī tas kā varu vērtē dažādās valsts teorijas pieejās.

Populāra pieeja ir plurālisms, kas sakņojas teorijā par sabiedrību, ko attīstījuši liberālismu pārstāvoši teorētiķi.

³⁵ Turpat, pp. 453-454

³⁶ Turpat, p. 481

³⁷ Turpat, p. 516

³⁸ Turpat

Iespējams, ka plurālisms ir teorija, kas šķiet vissaprotamākā un vēlamākā arī vairumam sabiedrības. Tās pamatdoma ir, ka nepastāv dominējošā šķira vai institucionalizēta elite, kam piemistu dominējoša vara. Pastāv liela nevienlīdzība varas un bagātību sadalījumā, tomēr tā ir izkliedēta starp dažādām grupām. Tas nozīmē, ka pastāv „poliarhija” nevis hierarhija – dažādām grupām piemīt vara dažādās izpausmēs. Plurālisms balstās uz vīziju par brīva tirgus ekonomiku, pieņemot, ka politiķi cīnās par vēlētājiem tāpat kā tirgū par pircējiem. Šādā perspektīvā vara rodas sabiedrībā – pilsoņi demokrātiskās sabiedrībās formē brīvprātīgas grupas, kas cenšas ietekmēt sabiedrības viedokli, lobēt ievēlētās personas un izvirzīt kandidātus vēlēšanām. Plurālisti atsaucas uz pētījumiem, kas parāda sakarību starp sabiedrības viedokli un lēmumiem, ko pieņem valdība kā apstiprinājumu savām teorijām. Viens no svarīgākajiem plurālisma teorētiķiem ir Dāls.

Dažas brīvprātīgās grupas formējas labi organizētās interešu grupās, kas bieži vien balstītas gan uz ekonomiskajām interesēm, piemēram, ražotāji, bankieri vai strādnieku apvienības, gan citām, piemēram, vides aktivisti, patērētāju vai cilvēktiesību aizstāvju biedrības. Bieži vien šīs grupas arī apvienojas koalīcijās kādu specifisku mērķu sasniegšanai. Te plurālisti atzīmē ne biznesa interešu grupu sekmīgo darbību, piemēram, arodbiedrības vai vides aizsardzības grupu sekmīgās akcijas pagājušajā gadsimtā.

Raugoties no iepriekš aprakstītās četru varas tīklu perspektīvas, Manns uzskata, ka plurālisms pilnībā neatspoguļo varas attiecības sabiedrībā. Viņš atzīmē, ka sabiedrība nesākas ar sevi maksimizējošiem indivīdiem, kas raugās ārpus savu privāto interešu loka, un ka vispārējās varas izpausmes ir indivīdu vairākuma vēlmju summa³⁹. Līdzīgi tiek kritizēta arī sabiedriskā līguma teorija, kas ir jaunlaiku filozofijā rodies alegorisks priekšstats par valsti. Sabiedriskā līguma teorijā, ir valdītāja un valdīto nolīgums, ar ko sākotnēji rodas valdīšanas pilnvaras; valdītājs apņemas gādāt par kārtību, bet valdītie par to sola paklausību. Ar sabiedriskā līguma teoriju savulaik tika pamatots gan absolūtisms (T. Hobss), gan demokrātijas ideja (Dž. Loks, Ž. Ž. Ruso).

³⁹ Turpat, 534

Pie plurālisma kritikas Manns piebilst, ka arī ne tirgus veidošanās bija tas, kas noteica ekonomikas un vēlāk arī valsts attīstību; militārie veidojumi bieži vien bija tiek, kas palīdzēja veidoties ekonomiskajām attiecībām. Kā arī – politiskās un reliģiskās organizācijas bija tās, kas palīdzēja attīstīties tirgum. Tāpat atšķirība no plurālistiem Manns uzskata, ka dažādas sociālās klases un valsts ir opozīcijas nevis sadarbības attiecībās. Šis dažas iepriekš atklātās Manna kritiskās iezīmes, ļauj raisīt diskusiju par to, ka liberālisma teorija nespēj izskaidrot varas struktūras vēstures attīstības gaitā. Ka interešu grupu aktivitāšu panākumi nebūt neliecina par kontroli pār valsts pārvaldes īstenotājiem vai valdošo šķiru interesēm (piemēram, vides aktīvisti nesekmīgā opozīcijā ražotājiem).

Kritiku var rast arī Berry plurālisma analīzē,⁴⁰ īpaši tas attiecas uz oficiālo lobiju spējām ietekmēt valsts dienaskārtību, piezīmējot, ka lielāka ietekme tāpat ir, piemēram, spēcīgiem ekonomiskiem vai politiskiem tīkliem. Tāpat arī vides, cilvēktiesību un tamlīdzīgi aktīvisti bieži vien ir finansiāli atkarīgi no dažādiem fondiem un korporācijām, līdz ar to arī nereti īsteno to intereses. Vērtējot korelācijas starp sabiedrības viedokli un likumdošanas rezultātiem, ir plurālistu arguments, lai pierādītu, ka sabiedrībai ir spēja ietekmēt un pieprasīt atbildību no varas subjektiem. Tomēr ekonomiskās un politiskās organizācijas tērē lielus finansiālos līdzekļus, lai ietekmētu sabiedrības viedokli visdažādākajos veidos⁴¹. Tāpat plurālisti ignorē faktu, ko apliecina pētījumu, ka vairums, piemēram, sociālo vēlmju, ko izvirza dažādas sabiedrības grupas, tāpat netiek īstenotas.

Cita pieminēšanas vērtā alternatīva ir valsts autonomijas teorija, kas arī ieņem nozīmīgu lomu Rietumu civilizācijā, īpaši saistībā ar diskusijām par valsti kā neatkarīgu spēku un valsts kontroli pār militārajiem spēkiem. Kā piemēru šī teorija min Amerikas Savienotās Valstis. Šīs teorijas pārstāvji līdzīgi kā plurālisti atbalsta valsts kontroli, pieņemot, ka vairākuma dažādu grupu intereses tiek īstenotas valsts pārvaldē. Tomēr atšķirība no citām teorijām, valsts autonomijas teorijas pārstāvji uzskata, ka varas avots ir valstu valdība, nevis pilsoņi kopumā vai kāda dominējoša šķira. Valsts autonomiju nosaka vairāki faktori – leģitīma iespēja

⁴⁰ Berry, J. (1999). *The New Liberalism*. Washington: Brookings Institution Press.

⁴¹ Domhoff, G. W. (2002). The power elite, public policy, and public opinion. In J. Manza, F. Cook, & B. Page (Eds.), *Navigating public opinion: Polls, policy, and the future of American democracy* (pp. 124-137). New York: Oxford University Press.

pielietot spēku, unikāla loma aizsargāt pārvaldāmo teritoriju no pārrobežu konkurentiem, kā arī kārtības un nodokļu noteikšana. Pateicoties šiem faktoriem vai kā paši teorētiķi dēvē – varām – valdības amatpersonas var veidot koalīcijas ar sabiedrības grupām – vienalga biznesa, strādnieku vai politiskajām partijām, ja vien tiem ir tādi pasi mērķi kā valstij. Tāpat tiek uzskatīts, ka situācijā, kad valsts spēj īstenot savas intereses, liecina par stabilitāti un attīstību, ka valstu līderi darīs visu iespējamo, lai uzturētu valstī kārtību un labklājību, jo tas ir izdevīgi arī viņiem. Tomēr valsts autonomijas teorētiķi neuzskata, ka valsts ir visur un ir spēcīga un neatkarīga vairāk runājot par valsts potenciālo neatkarību⁴². Šī pati ideja parādās arī Milla pētījumos par valsti un varu⁴³. Empīriskā līmenī, valsts autonomijas teorētiķi izrāda kā piemēru ASV, norādot uz augošo budžetu, kā arī pieaugušo nodarbināto skaitu kā indikatoru valdības sekmīgajam darba līdž ar to arī varai. Norādot uz šo apgalvojumu nepilnību, var teikt, ka budžets un ierēdņu skaits nav pierādījums neatkarībai no kādas ekonomiskas vai politiskas ietekmes. Tāpat arī, budžeta un ierēdņu skaits noticis uz vietējo pārvaldes līmeņu rēķina, kas nenorāda uz autonomu federālo valdību⁴⁴.

Trešā populāra un pieminēšanas vērta ir elites teorija, kas saka, ka lielu organizāciju līderi liela apjoma sabiedrībās. Šajā sakarā jāmin Makss Vēbers kā ievērojamākais elites fenomena pētnieks, īpaši šī darba kontekstā. Vēbers tāpat kā iepriekšējās teorijas atbalstītāji uzskatīja, ka valstij nepieciešami eksperti – birokrāti, kas īsteno plašu masu intereses, jo ir speciāli izglītoti un pieredzējuši. Tāpat elitisma teorētiķi atbalsta arī politiķu – līderu nepieciešamību. Tiek uzskatīts, ka „parastajiem pilsoņiem” tomēr ir iespēja ietekmēt elites aktivitātes, īpaši gadījumos, kad notiek konflikti starp elites locekļiem vai grupām. Tomēr elites teorija nepiedēvē lielu svaru varas attiecībās sabiedrības šķirām un šķiru

⁴² Skocpol, T. (1979). *States and social revolutions: A comparative analysis of France, Russia, and China*. New York: Cambridge University Press., p. 29

Skocpol, T. (1980). Political responses to capitalist crisis: Neo-Marxist theories of the state and the case of the New Deal. *Politics and Society*, 10, pp. 155-202.

⁴³ Mills, C. W. (1956). *The power elite*. New York: Oxford University Press.

Mills, C. W. (1962). *The Marxists*. New York: Dell.

konfliktiem, tas liedz saskatīt atšķirību starp korporatīvi dominējošām organizācijām un brīvprātīgām organizācijām, piemēram, arodbiedrībām. Tādēļ no elites teorētiku viedokļa skatoties, ir grūti vērtēt, piemēram, finansiālo organizāciju ietekmi uz politiskajām organizācijām.

Visbeidzot, marksisms, kas uzskata, ka īpašumu turētāju šķira ir tā, kas vadīja sabiedrības vēsturisko attīstību. Līdzīgi kā četru tīklu teorija marksisma ietvaros tiek analizētas arī varas attiecības Rietumu vēstures gaitā. Jāpiebilst, ka šī maģistra darba pētījuma mērķim vairāk atbilst tieši šīs abas, jo sniedz pamatu diskusijai, salīdzinot ar plurālismu, elites vai valsts autonomijas teorijām, tāpēc tiks apskatīts salīdzinoši vairāk detalizēti. Lai arī tā ir viena no visstrīdīgākajām teorijām, tomēr gana ietekmīga, lai tiktu nopietni analizēta. Šī apskata pamatā tiek ņemta arī Domhofa marksisma analīze un kritika. Marksismu kā filosofisku sistēmu radījuši 19. gadsimta vācu sociālteorētiķi – Markss un Engells. Ir vismaz pieci svarīgi aspekti šajā teorijā, kas ir par pamatu ievērojamam daudzumam zinātniskās literatūras: pirmais – filosofiski pamatota dialektiska teorija par vēstures attīstību, kas pamatā ir aizņemta no Hēgeļa un piemērota izpratnei par materiālo pasauli un šķiru cīņu kā vēstures virzītājspēku (nevis idejas vai ko citu); otrais – socioloģiskā teorija par šķiru dominēšanu; trešais kapitālisma funkcionēšanas skaidrojums; ceturtais – morālā kritika kapitālisma sabiedrībai un visbeidzot – politisko aktivitāšu mērķim būtu jābūt kapitālisma likvidācijai un sociālisma radīšanai.

Šī darba kontekstā lielākā uzmanība jāpievērš šķiru dominēšanas teorijai un kapitālisma nomaiņai un sociālismu. Dialektiskā vēstures teorija ar savu priekšstatu par neapstrīdamo virzību un nenovēršamo iznākumu sociālajās zinātnēs kopumā ir atzīta par maz ticamu. Arī vairums pretenziju par kapitālisma darbības principiem – tādiem kā darba vērtības teorija un peļņas līmeņa kritums, ir aizstātas ar labāk pamatotām un dzīvīvi ieviešamām teorijām. Tomēr uzsvars uz aktivitāšu apjomiem ko kapitālisti veic un veiks, lai vairotu ienākumus, kā arī šķiru cīņa, joprojām paliek vēra ņemami aspekti. Pamatojoties uz šo teoriju par vēsturi var sākt runāt, kad cilvēks veica aktivitātes pret dabu, lai tā nodrošina cilvēka vajadzības. Šis sākumpunkts uzsvēr marksistu pieeju cilvēka produktīvajai

⁴⁴ Berry, W. D., & Lowery, D. (1987). *Understanding United States government growth: An empirical analysis of the post-war era*. New York: Praeger.

un radošajai dabai. Instrumentu un mašīnu („ražošanas līdzekļu”) radīšana veicināja vairāk labumu rašanos kā indivīds spēj patērēt un tādēļ radās iespējas konfliktam par to kā sadalīt pārpalikumu. Kā attīstījās ražošanas spēki, tā palielinājās arī darba dalīšana, tāpat arī pieauga konflikts par īpašumtiesībām un kontroli pār mašīnām („ražošanas attiecības”). Kā cilvēki sadalījās īpašniekos un ne īpašniekos, tā radās saražotā pieaugums un pieaugoša ne īpašnieku ekspluatācija, kas dažādās vēstures stadijās saucās dažādi – vergi, dzimtļaudis, zemnieki un visbiežāk - strādnieki. Ar šo visticamāk jāsaprot Marksa iedeju par to, ka vēsture ir šķiru cīņas vēsture un ka šķiru cīņa ir Rietumu civilizācijas virzītājspēks. Šis ietvars pazīstams ā vēsturiskais materiālisms un pieņem, ka attīstības līmeņi ražošanas spēkiem nosaka pamatstruktūru ražošanas attiecībām. Tāpat arī ražošanas attiecības ietekmē politiskās institūcijas, paražas un pasaules izpratni. Daži vēlākie marksisti runāja arī par „bāzi” un „virsbūvi” attiecībām starp ražošanas veidu (spēku un ražošanas attiecību kombinācija) un politiskajām un ideoloģiskajām institūcijām. Citi uzskata, ka ražošanas attiecības sevī ietver arī politiskās attiecības un nav nepieciešams šos jēdzienus nodalīt.

Vēsturiskais materiālisms nosaka, ka pastāv vēsturiski specifisks ceļš, kurā cilvēki rada labumus un pakalpojumus un kas ir par pamatu politiskā, reliģiskām un filozofiskām sistēmām, tādējādi izceļot cilvēka eksistences ekonomiskos un materiālos aspektus. Taču tas nav vienkārši ekonomiskais determinisms, ko nosaka kapitālistu mentalitāte, maksimizējot individuālo interesi vai darbu, lai kļūtu par bagātāku personu kā to pieņem brīvo tirgu atbalstošie ekonomisti. Šajā kontekstā ekspluatīvā un nepastāvīgā ekonomiskā struktūra valsts ir tas, ko attīstījuši labumu īpašnieki, lai aizstāvētu sevi un privātīpašumu pār ražošanas līdzekļiem. Kad sociālekonomiskā sistēma sasniedz augstu produktivitātes attīstības stadiju sauktu par kapitālismu, ekonomiskie pārpalikumi, ko rada strādnieki, caur it kā godīgām sociālām institūcijām sauktām par tirgu izplatās sabiedrībā, kas aizvieto tiešās un piespiedu piesavināšanos agrākajās sociālajās sistēmās. Tomēr tirgus sistēma nav godīga, jo tai ir tendence noteikt algas tikai iztikas līmenī un tieši nespēja mainīt savu stāvokli un nabadzība ir tas, kas kapitālismu padara gan morāli, gan teorētiski negodīgu no vienlīdzības un sociālā taisnīguma viedokļa. Par tirgu kā efektīvu metodi ekonomikas organizācijai marksisti izsakās, ka tā ekspluatatīvā daba rada pieaugošu neapmierinātību strādniekos gan psiholoģisku

atsvešināšanos (līdz pat strādnieku radošās enerģijas kontrolei), gan socioloģisku bezcerību (līdz pat zemei algai un sliktiem darba apstākļiem). Kā strādnieki apzinās savu nožēlojamo stāvokli, viņi apvienojas kopā, lai radītu apvienības un politiskās partijas. Šajā kontekstā, kad notiek dažādas ekonomiskās krīzes kā depresija vai tūlītēja inflācija, strādnieki uzskata, ka viņiem piemīt zināšanas un pieredze, lai organizētu godīgāku sociālo sistēmu. Viņi cīnās, lai kapitālistisko sistēmu aizvietotu ar kooperatīvu organizāciju sauktu par sociālismu, kurā ražošanas līdzekļi būtu kopīgi caur kooperatīviem un valdību. Savukārt tirgum vajadzētu tikt aizvietotam ar demokrātisku plānošanu caur demokrātiski ievēlētām valdībām. Pilsoņiem tāpat būtu ieguldījums kopējā plānošanā caur vietējām sapulcēm ar valdības pārstāvjiem. Tomēr empīriski vērojumi liecina, ka neizbēgama attīstība pretī sociālismam nav likumsakarīga tendence apskatot, piemēram, Padomju Savienības sabrukšana un Ķīnas Republikas pievēršanās tirgus ekonomikai.

Par sabiedrības attīstību ir attīstījušies divi marksistu virzieni. Viens virziens, ko varētu dēvēt par sociāldemokrātiju, uzskata, ka ir iespējams strādāt vēlēšanu sistēmas ietvaros un pateicoties parlamenta vairākumam ir iespējams caur likumdošanu pakāpeniski sasniegt sociālismu. Viņi uzskata, ka augsti nodokļi palīdzēs sasniegt universālu veselības aprūpi, labas pensijas un citus kolektīvos labumus strādniekiem. Citi teorētiķi un politiķi uzskata, ka ceļam uz sociālismu nav jābūt pakāpeniskam, bet gan revolucionāram (piemēram, boļševiku kustība Krievijā Pirmā Pasaules kara laikā).

Salīdzinot iepriekš aprakstītās teorijas, vara tiek aplūkota vairāk no šauri organizacionālā aspekta (politiskais tīkls autonomijas teorētiķiem, ekonomika marksistiem). Tomēr gan autonomijas teorijas valsts potenciālā autonomija, gan marksistu iedeja par šķiru dominēšanu un šķiru cīņu sabiedrības attīstības kapitālisma stadijā iekļaujas četru tīklu teorijā. Domhofs uzskata, ka šķiru dominēšanas teorija četru tīklu teorijā iekļaujas pat organiskāk kā marksismā, jo potenciālā valsts varas neatkarība tiek uztverta nopietnāk kā marksismā un tiek atzīts, ka arī, piemēram, reliģiskās organizācijas (ideoloģiskie tīkli) spēlē lielu lomu politikā. Arī elites teorija sasaucas ar iepriekšminēto saistība ar organizacionāli balstītam elitēm, tomēr te tiek vairāk uzsvērta personības nozīme organizāciju darbībās.

Līdzīga pieeja kā četru tīklu teorija ir Gianfranco Poggi grāmatā par varas formām⁴⁵. Poggi iesaka, ka pastāv trīs principiālas varas formas – ekonomiskā, normatīvā/ ideoloģiskā un politiskā, kas ir balstīta uz grupu privilēģēto pieeju un kontroli pār dažādiem resursiem. Balstoties uz šiem principiem, Poggi atklāj kā dažādas normatīvās/ ideoloģiskās un ekonomiskās varas izpausmes rod savu izpausmi politikā (kā instrumentu izmantojot valsts pārvaldes aparātu). Ideoloģiskās varas iemiestošana reliģijā un intelektuālajā elitē tiek pētīta attiecību ar valsti kontekstā. Poggi pēta arī ekonomiskās jeb biznesa elites ietekmi uz valsti, kā arī valsts ietekmi uz ekonomisko sfēru. Kā arī attiecības starp valsts politisko eliti un militāro eliti, kas Poggi prāt ir tendēta izmantot resursus piespiešanai pati saviem mērķiem. Līdz ar to arī atklājot diskusiju par ceturto varas formu. Jāpiebilst, ka no valsts teorijas viedokļa šī pieeja sakrīt arī ar Vēbera sociālo teoriju.

Tāpat valsts augstāko varu balsta ideja par tiesībām. Tiesību ideja tika izstrādāta senajā Grieķijā, Asīrijā un Romā⁴⁶, no turienes Eiropā ienāca priekšstati par likumdošanu. Tika izveidots mehānisms, kā pamatot (leģitimēt) augstāko varu un padarīt par likumīgu prasību pēc pakļaušanās. Piemēram, absolūto monarhiju veidošanās Eiropā bija saistīta ar Romiešu tiesību atdzimšanu⁴⁷, tomēr šai saistībai pamatā ir naudas – preču tirgus, tas ir ekonomisko attiecību rašanās.

⁴⁵ Gianfranco Poggi, *Forms of Power*, Polity Press, Cambridge, 2001.

⁴⁶ Valsts un tiesību vēsture, sast. P. Valters, 2. Papildin. izd. – R.: Divergens, 2001., 39. – 75. lpp.

⁴⁷, Maija Kūle, Rihards Kūlis, *Filosofija*, apgāds “Burtnieks”, 2. izdevums, 1996., 604. lpp

1.2. Politiskās varas resursi.

Jēdziena “vara” lietošana raksturo nevis noteiktus rīcības veidus, bet gan procesu, un vara pati nav resurss. Resursi ir līdzekļi, ar kuru palīdzību tiek nodrošināta vara⁴⁸, jeb precīzāk – atkarības attiecības, kas izmantojamas varas īstenošanai. Politiskā vara kopumā tiek lietota, lai realizētu noteiktu indivīdu un sociālo grupu interesēm atbilstošus mērķus. Kā jau minēts pārvaldošā sabiedrības daļa ir ieinteresēta saglabāt un nostiprināt savas pozīcijas. Šo iespēju nodrošina kontrole pār atkarības situācijām, kas nodrošina politisko varu. Tie ir valsts piespiedu varas izmantošana, kontrole pār ražošanas līdzekļiem, kontrole pār masu komunikācijas līdzekļiem u.c.. Jāuzsver, ka iemesls, kāpēc viens subjekts pakļaujas otram, ir nevienmērīgā varas resursu sadale jeb izkliede, kas galu galā izriet no subjektu atšķirīgajām pozīcijām sabiedriskās atražošanās process, vispirms no atšķirīgajām pozīcijām, ko nosaka pastāvošais ražošanas attiecību veids. Vispārīgi raugoties, par varas resursu kļūst jebkas, ko indivīds vai grupa var izmantot, lai ietekmētu citus⁴⁹. Tomēr šāds politiskās varas resursu traktējums neļauj atklāt un izdalīt atsevišķus varas elementus (piemēram, varas subjektu un līdzekļus). Balstoties uz šādu politiskās varas resursu izpratni, tie sevī iekļauj visu to faktoru un apstākļu kopumu, kas tā vai citādi spēj ietekmēt politisko varu: indivīda personiskās īpašības, materiālie un citi līdzekļi (zināšanas, pieredze, nauda, ieroči u.c.); tāpat arī indivīda īpašības attiecībā uz kuru tiek piemērota vara (tā politiskā un sociālā pieredze); arī attiecīgajā brīdī pastāvošās ražošanas attiecības un valdošās uzskatu, tradīciju un citus politiskos apstākļus. Lietojot tik plašu politiskās varas resursu definējumu zūd to specifiskās iezīmes, tas ir, resurss kā samērā patstāvīgs materializēts nosacījums varas subjektu mijiedarbībā. Tāpēc tiek piedāvāta konkrētāka definīcija: politiskās varas resursi ir visi tie līdzekļi, kuru izmantošana nodrošina varas subjekta gribas īstenošanu no partnera attiecībā pret kuru tiek piemērota vara. Varas resursi var tik izmantoti stimulācijai, sodīšanai, pārliecināšanai (visi tie ir viena subjekta atkarības no cita faktori). Tikai realizācijas procesā tie var transformēties varā, kas arī rada iespēju pārvērst resursus ietekmē. Piemēram, ja varas subjektam ir ieroči, tad tie kļūst par varas resursu tikai tad, jo tos var lietot vai par to esamību ir zināms tam attiecībā pret

⁴⁸ Entonijs Gidenss, Sabiedrības veidošanās, Izdevniecība AGB, 1999., 48.lpp.

kuru tie varētu būt vērsti. Tātad, varas izmantošana iedarbina visus tās komponentus, padara reālu varas procesu pašu par sevi, kas raksturojas ar ietekmēšanas paņēmieniem un mehānismiem. Var izdalīt divus ietekmēšanas paņēmienus. Pirmais izpaužas kā pamudinājums uz tādu rīcību, kas atbilst politiskās varas subjekta interesēm. Otrais paņēmiens tieši pretēji, cenšas nodrošināt pakļauto bezdarbību, bloķē varas baudītāja interesēm neatbilstošu uzvedību.

Katrā sabiedrības attīstības posmā ir atšķirīgi nosacījumi un apstākļi, kas nosaka politiskās varas resursu dabu un izmantošanas iespējas. Līdz ar to, pierādot darba ievadā formulēto hipotēzi, jāņem vērā, ka katrā vēstures posmā par galvenajiem politiskās varas resursiem nedrīkst pieņemt vienus un tos pašus resursus. Nozīmīgākais faktors, kas nosaka resursu relativitāti ir ražošanas attīstības pakāpe. Ražošanas, maiņas un sadales veids nosaka arī ekonomisko situāciju, kas determinē to, kā, kam un cik lielā mērā ir pieejami politiskās varas resursi. Svarīga ir arī sabiedriskā pieredze, tātad, jo zemāka sabiedriskās attīstības pakāpe, jo mazāka ir pieredze. Piemēram, tāds ekonomiskais resurss kā ogles – feodālismā šim resursam bija minimāla nozīme, taču attīstoties industriālismam, ogles iegūst visnotaļ noteicoša resursa lomu. Ogļu pieejamības pakāpe pat izrādījās par nozīmīgu faktoru nāciju kā politikas subjektu attiecību veidošanā (Eiropas ogļu un tērauda kopiena). Tik pat relatīva ir fizisko politiskās varas resursu daba, kas sevišķi mainījās, kad tika atklāti masu iznīcināšanas ieroči. Šis faktors ļoti uzskatāmi parāda dažādu resursu mijiedarbību, kad milzīgi ekonomiskie līdzekļi ir izmantoti, lai radītu fizisko politiskās varas līdzekli – kodolieročus, kuri līdz šim pārsvara ir darbojušies tikai informatīvo politiskās varas līdzekļu ietvaros. Attīstoties ražošanai mainās arī dažādu resursu pieejamības un izmantošanas iespējas. Kā vēl viens politiskās varas resursu relativitātes nosacījums būtu jāmin tradīcijas, kas nereti liek indivīdiem rīkoties ārpus objektivitātes un racionalitātes robežām, te kā piemērs noder arī tā dēvētais mitoloģiskais domāšanas veids.

⁴⁹ Dahl R. A. The analysis of Influence in Local Communities, Social Science and Community Action., East Lansing, 1960. P. 31.

1.2.1. Fiziskie resursi.

Pastāv vairāki nosacījumi, kas nosaka indivīda vai sociālās grupas darbošanos politikā. Viens no tiem ir subjektu savstarpējā fiziskā atkarība jeb fiziskā vara. Fiziskā atkarības pamatā ir ierobežotie eksistences līdzekļi, kā arī nevienmērīga spēka un spēka pielietošanas līdzekļu izkliede sabiedrībā. Tātad fiziskā vara ir viens no politiskās varas veidiem, līdz ar to tā ir ar fiziskajiem varas resursiem vairāk apveltītā politikas subjekta spēja uzspiest savu gribu citam vājākam jeb nabagākam subjektam. Fiziskajam politiskās varas resursam pamatā ir spēks un piespiešanas iespēja, kā arī līdzekļi, kas šo iespēju nodrošina, piemēram, ieroči un fizisks spēks, līdz ar to arī cilvēks un dažādi fiziskās ietekmēšanas institūti. Sākotnējā formā tas izpaužas kā tieša vai potenciāla vardarbība. Demokrātiskā valsts pārvaldes modelī tiesības uz tiešas fiziskas varas piemērošanu piemīt tikai valsts pārvaldes institūtiem, bet praktiski ar to var draudēt vai pat piemērot arī citi, - pilsoniskās sabiedrības funkcionēšanā fiziskā vara tiek pielietota arī ārpus tiesiskā reglamenta, piemēram, tautas sacelšanās pret netaisno valdību, terors vai pat vienkāršs kautiņš. Vai arī, kad pēc Franču revolūcijas tika pieņemta cilvēka un tiesību deklarācija (26.08.1789), kas, starp citu, arī atzina tautas tiesības uz sacelšanos. Jāuzsver, ka, šis piemērs parāda, ka fiziskais varas resurss tiek pielietots mijiedarbībā ar citiem, šajā gadījumā ar informāciju, tas ir, balstoties uz dabisko tiesību teoriju un apgaismības laika idejām, kas tika izmantotas kā organizējošs elements. Pat pirmajā sabiedrības attīstības posmā un līdz mūsdienām blakus fiziskajam spēkam, kas ļāva un ļauj kādai grupai vai indivīdam sabiedrībā, iegūt un noturēt varu pār citiem, vienmēr darbojās arī dažādi blakus apstākļi, kam nav tieša sakara ar fiziskajiem resursiem, piemēram, tradīcijas, mitoloģija, uzticība un tamlīdzīgi.

Tas politikas subjekts, kuram ir vairāk fizisko varas resursu rada atkarības situāciju, vai arī kāds vājāks subjekts nonāk atkarībā. Viena no iespējām ir spēja piešķirt vai laupīt indivīdiem fizisko eksistenci. Tas ir, spēj nogalināt vai ļaut kādam dzīvot, kā arī fiziski ierobežot otra eksistences spējas un iespējas. Tomēr, svarīgi ir uzsvērt, ka tieša vardarbība nav vara. Atšķirība starp šiem abiem jēdzieniem ir lieliski nodemonstrēta E. Kaneti grāmatā "Masa un Vara". Autors šo

atšķirību raksturo, izmantojot piemēru par kaķi un peli⁵⁰. Pele, kas reiz noķerta, ir pakļauta kaķa vardarbībai. Tomēr, kad kaķis to palaiž vaļā un ļauj paskraidīt, tā vairs nav pakļauta vardarbībai, tomēr ir pakļauta varai, jo to, kuru katru brīdī ir iespējams atkal noķert. Tātad, fiziskajam resursam pamatā ir apstākļi, ka varas turētājam ir spēja pakļaut pārvaldāmo vardarbībai, ko varētu dēvēt arī par sodīšanu. Cits piemērs atkal demonstrē situāciju, kad, zūdot atkarībai beidzas arī vara: divi alpīnisti, kur viens drošina otru rāpjoties pa klints sienu. Šinī gadījumā, tas, kurš tiek drošināts ir atkarīgs no drošinātāja, taču, līdz ko virsotne ir sasniegta, atkarības attiecības beidzas.

1.2.2. ekonomiskie resursi.

⁵⁰ Eliass Kaneti, Masa un vara, Rīga, Jumava, 1999., 239.lpp.

Arī ekonomiskā vara ir politiskās varas veids. Līdz ar to, politikas subjekta spēju pakļaut citus, īstenojot savu gribu, nosaka arī ekonomisko varas līdzekļu pārsvars. Ekonomisko varas resursu pamatā ir eksistences līdzekļu disproporcija subjektu rīcībā. Ekonomiskā vara var izpausties tieši un pastarpināti. Tiešā veidā šis politiskās varas resursu kopums izpaužas kā reāli ekonomiski līdzekļi: zeme, derīgie izrakteņi, ražošanas līdzekļi un citi resursi. Pastarpināti, kā ekonomisko resursu avoti: ražošanas organizācija, uzņēmējdarbības iespējas un tamlīdzīgi. Tātad ekonomiskie politiskās varas resursi ir materiālās vērtības, kas nepieciešamas sabiedriskajai un individuālajai ražošanai un patēriņam, nauda darbojas kā vispārējs šo vērtību ekvivalents. Tāpat kā fizisko resursu grupā arī par ekonomiskā resursa līdzekli var izmantot cilvēku (darbaspēks, vergs u.tml.). Arī ekonomisko līdzekļu pārsvars ļauj radīt atkarību, kas izriet no spējas piešķirt vai nepiešķirt ražošanas līdzekļus vai arī radīt ražošanai piemērotus vai nepiemērotus apstākļus. Svarīgi atzīmēt, ka, piemēram, pirmajā sabiedrības attīstības posmā vara formalizējās caur zīmēm un nodevām. Uzticības zīmes kungam, rituāli, ceremonijas utt., un nodevas, medības, kari utt. Sākot ar 17., 18.gadsimtu vara sāka izpausties caur pakļaušanos (pakļaušanu) ražošanā un sadalē⁵¹.

Sociālo zinātņu literatūrā ir sastopams arī jēdziens ekonomiskā vara, kas raksturo mijiedarbību, kas pastāv ražošanas un preču, pakalpojumu izplatīšanās attiecības. Arī šajā situācijā darbojas savstarpējas atkarības attiecības starp dažādiem ražošanas dalībniekiem – ražošanas līdzīpašniekiem, strādniekiem, ražotāju un patērētāju. Varētu šķist, ka ekonomika arī pati par sevi ir politiskās varas resurss, tomēr tas tā nav, jo iepriekšminētās attiecības var arī nebūt tendētas uz sabiedrības pārvaldi, līdz ar to negūstot savu izpausmi politikā. Piemēram, pirkšana, pārdošana. Taču, kolīdz esošās atkarības attiecības tiek izmantotas politiskiem mērķiem, tā ekonomiskā vara kļūst par politiskās varas resursu. Šāda situācija ir novērojama arī, kad ražošanas, sadales un maiņas līdzekļi pastāv kā sabiedriskais īpašums vai arī uzņēmēji iesaistās politikā, lai īstenotu savas kā specifiskās grupas intereses.

⁵¹ Mišels Fuko, patiesība, vara, patība, Rīga, Spektrs, 1995., 27.lpp.

Ekonomisko politiskās varas resursu skaidrojumu nosaka ir pats jēdziens “ekonomika”, kas kā zinātne pēta materiālo vērtību ražošanu, sadali un patērēšanu. Ekonomikas pamatproblēma ir attiecināma arī uz politiku, proti, cilvēku vēlmes ir neierobežotas, bet resursi ierobežoti. Tāpēc ir nepieciešama resursu sadale. Šajā situācijā stiprākais vienmēr nosaka ražošanas, sadales, pārdalīšanas un patēriņa sabiedrisko procesu gaitu un kārtību.

1.2.3. informatīvie resursi.

Kā jau izriet no pašas grupas nosaukuma, tad šiem varas resursiem pamatā ir informācija. Ar šo jēdzienu jāsaprot ziņas, datus, ko cilvēki vāc, apstrādā, glabā, tiražē un nodod cits citam. Sašaurinot jēdziena nozīmi līdz specifiski politoloģiskajai izpratnei, tad politiskā informācija ir jebkādas ziņas ar politiski informatīvu saturu, kas nozīmīgas sabiedrības pārvaldīšanas procesā. Pastāv noteikti objektīvi piemītoši politikas subjektam informatīvās varas resursi: zināšanas, informācija, kā arī to iegūšanas un izplatīšanas līdzekļi: izglītības un zinātnes institūti, masu informācijas līdzekļi u.c. kā uzskata E. Toflers, divdesmitā gadsimta beigās zināšanas un informācija kļūst par nozīmīgāko varas resursu, industriāli attīstītajās sabiedrībās ar vien lielāku loma tiek piešķirta informācijas resursiem⁵². Tomēr ir arī citi informatīvie resursi, šī resursu grupa ir nedaudz sarežģītāka par iepriekšējo, jo pastāv liela iespējamība subjektivitātei varas attiecībās. Tas nozīmē, ka politikas subjekts spēj radīt iluzoru iespaidu par savām varas pozīcijām – ar informācijas palīdzību panākt atkarības attiecības pat tādā situācijā, kad ekonomiskie vai fiziskie varas resursi nav pietiekami atkarības radīšanai un viņa rīcībā esošās ziņas tikai šķiet nozīmīgas atkarībā (neziņā) esošajiem partneriem. Šādā aspektā vērtējot, informatīvie resursi pārāki par citiem, jo saistās ar indivīda apziņas ietekmēšanu. Lielisks piemērs ir harizma. Šim aspektam pamatā ir nevis racionalitāte, bet gan emocijas, kad vadonim pakļaujas viņa tīri personisko, it kā neikdienišķo īpašību dēļ⁵³. M. Vēbers ir pētījis arī tradicionālo kundzību. Līdzīgi kā iepriekšējam resursam arī šim pamatā ir informācija. Cilvēku apziņā ir izveidojies priekšstats, ka jāpakļaujas tikai tāpēc, ka to nosaka kopš seniem laikiem pastāvoša kārtība un valdnieka varas svētums⁵⁴. Arī trešajam M. Vēbera aprakstītajam faktoram, kāpēc cilvēki pakļaujas kādam politiskās varas subjektam, pamatā ir informācija. Jo indivīdu apziņā valda priekšstats, ka kundzība ir leģitīma un balstās uz tiesībām. Kas ir būtiski šajā situācijā – pakļaujas nevis personai saskaņā ar tai piemītošajām tiesībām, bet gan pieņemtajam likumam, kas nosaka, kad un cik lielā mēra ir jāpakļaujas. Tā kā, saskaņā ar M. Vēbera priekšstatiem, neviens no viņa kundzības tipiem nepastāv tūrā veidā, tad var atļauties apgalvot, ka pārvaldītāju varas avots ir spēja pārliecināt pārvaldāmos par esošās situācijas leģitimitāti jeb taisnīgumu. Noteicošais faktors

⁵² Тоффлер Об проблема власти на пороге XXI векаб Свободная мысль. 1992, С. 16.

⁵³ M. Vēbers. Leģitīmās kundzības trīs tīrie tipi, Rīga, 1991., 19.lpp.

šinī situācijā ir nevis normatīvā leģitimitāte, bet gan atbilstība atkarībā esošā subjekta eksistences interesēm un taisnīguma izpratnei.

Jāatceras, ka arī uz varas turētāju attiecas subjektivitātes faktors, tas ir, subjektīvā izjūta par savām varas pozīcijām. Tieši tāpēc ir svarīgi, lai indivīdi attiecībā pret kuriem tiek piemērota vara apzinātos objektīvo situāciju un gadījumā, kad varas turētājs pārvērtē savas iespējas, tie varētu atbrīvoties no atkarības attiecībām. Par šāda veida informācijas resursiem varētu uzskatīt politiskās varas subjekta sociālo statusu, tā vietu sociālās stratifikācijas sistēmā. Šie resursi bieži vien var sakrist arī ar citiem resursiem, piemēram, - bagātība ir ekonomiskais resurss, taču tā vienlaicīgi nodrošina plašākas iespējas iegūt arī citiem vajadzīgas zināšanas statusu. Kā informatīvais resurss tiek analizēta arī organizētības pakāpe, jo to lielā mēra nosaka zināšanas un pieredze. Organizētību var aplūkot kā iekšēji piemītošu politiskās varas subjekta īpašību, gan arī kā spēju organizēt sakarus un attiecības ar citiem subjektiem vai tiem attiecībā pret ko tiek piemērota vara. Gan iekšējo, gan ārējo organizētības potenciālu raksturo zināšanas, saskarsmes spējas, spēja pārliecināt, argumentēt u.tml., pie kam, tas viss ir īstenojams ar dažādu speciālu institūtu palīdzību. Iekšējie organizētības resursi izpaužas kā spēja mobilizēt savus spēkus kādas intereses īstenošanai. Ārējie organizētības resursi izpaužas kā spēja izmantot pārejās resursu grupas attiecībā pret ietekmējamo ar mērķi īstenot savas politiskās intereses (piemēram, diplomātija, administrācija, lobiji, šantāža, korupcija u.c.).

Arī šajā resursu grupā noteicoša loma ir cilvēkam, jo tas ir pamatā visiem resursiem, tikai cilvēks, īstenojot savas eksistences nosacījumus, spēj radīt un piemērot lielāko daļu ekonomisko un fizisko resursu (piemēram, ražošanas līdzekļi un ieroči). Tikai cilvēks spēj radīt un izplatīt zināšanas un informāciju, līdz ar to arī apzināti izmantot sabiedrības īpašību un objektīvo likumu kopumu.

1.3. Politiskās varas subjekti un pielietojuma lauks.

⁵⁴ M. Vēbers. Leģitīmās kundzības trīs tīrie tipi, Rīga, 1991., 13.lpp

Pētot politisko varu, ir jāapzinās iespējamie varas subjekti jeb turētāji, jo tieši subjekts ir tas, kurš veic kādas izmaiņas sabiedrībā, ietekmē sabiedriskos procesus un parādības, piedalās sabiedrības pārvaldīšanā. Jāpieņem, ka jebkurš politikas subjekts ir arī politiskās varas turētājs. Šajā darba daļā izklāstītais materiāls par politikas subjektu pamatā balstās uz Miķeļa Ašmaņa grāmatā⁵⁵ aprakstītajām teorētiskajām nostādnēm un cēloņsakarībām. Ja pārvaldīšanu saprot kā mērķtiecīgu un efektīvu pārvaldāmā priekšmeta kustības nodrošināšanu, politikas gadījumā – kāda sabiedriskā procesa vai sabiedrības atražošanās kopumā norises mērķtiecīgu un efektīvu ietekmēšanu, tad politikas iespējamo subjektu mēs varam meklēt pēc to īpašību esamības, bez kurām sabiedrības pārvaldīšana nevar notikt:

- 1) autonoma apziņa;
- 2) griba jeb spēja mērķtiecīgi mobilizēt savus garīgos un fiziskos spēkus;
- 3) sakari ar sabiedrību;
- 4) pastāvēšanas izredzes.⁵⁶

Skaidrs, ka šādas īpašības piemīt tikai cilvēkam, tātad vienīgi cilvēki var būt politikas subjekti. Tātad, dažādi cilvēku radīti institūti un organizācijas, piemēram, valsts, valstiskas un nevalstiskas organizācijas, masu saziņas līdzekļi u.c. nevar būt politikas subjekts. Tie ir tikai cilvēku funkcionāli veidojumi jeb instrumenti viņu gribas vai intereses īstenošanai.

Tomēr, bieži vien izrādās, ka vairākiem cilvēkiem ir kopīgas intereses, kas liek tiem apvienoties dažādās grupās. Līdz ar to parādās jautājums par ļaužu grupas kvalificēšanu kā politikas subjektu. Izšķirošais te ir, vai šai grupai piemīt un cik lielā mērā piemīt sava autonoma politiskā apziņa, kas ļauj un liek kopībai sevi izdalīt no pārējās sabiedrības kā vienotu grupu ar savām specifiskām interesēm sabiedrības pārvaldīšanā. Lai atšķirīgu indivīdu grupai rastos apziņa par sevi kā vienotu subjektu, jābūt noteiktam objektīvam pamatam, proti, sevis atražošanas procesā kādam kopīgam svarīgam, viņus vienojošam dzīves apstāklim, kas liktu viņiem saskatīt kādas vai kādu savu interešu kopību sabiedrības pārvaldīšanā atšķirībā no pārējiem sabiedrības locekļiem. Turklāt jābūt arī subjektīvam spējām,

⁵⁵ Miķelis Ašmanis, politikas subjekts, Zvaigzne ABC,

⁵⁶ Miķelis Ašmanis, politikas subjekts, Zvaigzne ABC, 2001., 4.lpp.

pamatojoties uz savu sabiedrisko pieredzi, zināšanām un domāšanas iemaņām, apzināties dotās grupas pastāvēšanu kā paša eksistences nosacījumu, tā indivīda apziņā veidojoties grupas interešu, nevis tajā apvienoto atsevišķo cilvēku individuālo interešu izpratnei un spējai saskatīt grupas stāvokļa un interešu īpatnības, kas prasa īpašu nostāju un rīcību sabiedrības pārvaldīšanas jomā.⁵⁷ Tas norisinās indivīdu socializācijas un sociālās pašidentifikācijas rezultātā.

Kaut gan politiska iniciatīva arī izriet no personības kā politikas subjekta, tomēr sabiedrisko procesu mērķtiecīgā ietekmēšanā – politikā – viena cilvēka resursi nav lieli, un savu politisko mērķu efektīvai sasniegšanai personības sadarbojas grupās, kuru dalībniekiem ir apvienojošas viņu politiskās intereses⁵⁸.

Darba sabiedriskās dalīšanas rezultātā izveidojušos sociālo grupu dalībniekiem neatslābstošas uzmanības centrā ir dažādi resursi un to izmantošanas jautājumi. Katrs politikas subjekts līdz ar to ir ieinteresēts iegūt izdevīgāko pozīciju resursu iegūšanā izmantošanā. Resursu pieejamības pakāpe un spēja tos izmantot, atšķirībā no citiem subjektiem, lielā mērā arī nosaka subjektam piemītošās varas daudzumu. Šāda situācija rada sociālas pretrunas, jo resursi nekad nav pieejami un izmantojami visiem vienlīdz lielā pakāpē. Sociālās grupas, kas apzinās savstarpējo atkarību un kopīgās intereses tad arī kļūst par politikas subjektiem.

Katrā grupā ir kādi attīstītāki tās pārstāvji – t.s. elite. Tie ir visvairāk akumulējuši grupas sociālo pieredzi un pauž grupai raksturīgākās īpašības, kopumu, tās sabiedriskā brieduma pakāpi, īpatsvaru grupas sastāvā un ietekmi grupā.⁵⁹ Eliti varētu klasificēt arī kā atsevišķu politisko subjektu, jo neskatoties uz to, ka elite kā atsevišķs grupas pārstāvju kopums īsteno visas grupas kopējās intereses, tai tomēr ir atšķirīga pieredze, zināšanas, statuss u.tml. Līdz ar to, elites iekšienē veidojas arī kādi specifiski politiskie mērķi, piemēram, statusa saglabāšana, kas nav tik aktuāla pārējiem grupas locekļiem, kuri nav elites sastāvā.

⁵⁷ Miķelis Ašmanis, politikas subjekti, Zvaigzne ABC, 2001., 7.lpp.

⁵⁸ tur pat, 22.lpp.

⁵⁹ tur pat 25.lpp.

Domu turpinot, jānonāk pie secinājuma, ka katra politikas subjekta iekšienē darbojas vairāki citi politikas subjekti, jo politisko interešu un mērķu loks ir visai plašs, rezultāta veidojas sarežģīta politiskā sistēma ar dažādām politiskās izturēšanās normām, atšķirīgām idejām un noskaņojumu.

Jāsecina, ka politikā darbojas sekojoši politiskās varas subjekti: indivīdi, sociālās grupas, interešu grupas, etniskās grupas, nācijas un visbeidzot visa cilvēce kā vienots politikas subjekts ar savām specifiskajām interesēm politikā.

No politiskās varas subjektu ievadanalīzes var secināt, ka politiskās varas pielietojums izpaužas kā konkurējoša cīņa (vai dažkārt arī sadarbība) starp politiskās varas subjektiem. Kā pielietojuma lauku varētu apskatīt dažādus sabiedriskos procesus un sabiedriskās dzīves jomas. Piemēram, ražošanas un tirdzniecības noteikumus un kārtību; nodokļu politiku; darba attiecības – darba laiku un pienākumus; izglītības sistēmu; valsts ārējo un iekšējo sistēmu – sākot ar elementāru fizisko drošību un beidzot ar starptautisko drošību pat cilvēces līmenī.

1.3.1. Personība kā politiskās varas subjekts.

Tāpat kā iepriekš arī šajā nodaļā ir jāuzsver katra atsevišķa indivīda unikālā nozīme politikā, jo kā ir atklājies darbā cilvēks politikā ir gan mērķis, gan nereti arī līdzeklis un visbeidzot arī pats subjekts. Svarīga ir personības jēdziena izpratne, jo personības darbojas politikā gan kā atsevišķi subjekti, gan kā sociālās grupas un nācijas sastādošie elementi, kas arī var būt politiskās varas subjekti, gadījumā ja atbilst iepriekš minētajiem nosacījumiem. Personības jēdziens apzīmē cilvēku – biosociālu būtni viņa sabiedriskajās izpausmēs. Politikas zinātnē personība parasti tiek aplūkota vienlaikus trijos aspektos: tiesiskajā kā tiesību un pienākumu subjekts; socioloģiskajā – kā noteiktās sabiedriskās attiecībās ar citiem cilvēkiem sevi atražojošs cilvēks; psiholoģiskajā – kā ar autonomu apziņu un gribu apveltīts subjekts, kas spēj gūt informāciju par sevi un apkārtējo pasauli, to loģiski sakārtot un cēloņsakarīgi noskaidrot savas intereses kontekstā ar citu sabiedrības locekļu interesēm, kā arī ar gribas piepūli sasprindzināt fiziskos un garīgos spēkus savu interešu īstenošanai. No nosauktajiem trim aspektiem sintezējas ceturtais, specifiski politoloģiskais, kas parāda cilvēku kā sabiedrības pārvaldīšanas dalībnieku.

Personības politiskā aktivitāte izpaužas plašā diapazonā – no politiskās informācijas iegūšanas, iegaumēšanas un izvērtēšanas caur politisko ideju radīšanu, izklāstu un argumentēšanu citiem līdz epizodiskai vai sistemātiskai, diletantiskai vai profesionālai darbīgai līdzdalībai sabiedrības pārvaldīšanas procesos, to regulējošu organizāciju un kustību izveidē un funkcionēšanā vai to mērķtiecīgā traucēšanā.⁶⁰

Personības politiskās aktivitātes nenorisinās izolēti, bet vienlaikus tiešā un netiešā mijiedarbībā ar citu politikas dalībnieku aktivitātēm, kurām ir atšķirīgi, bet savā starpā tā vai citādi saistīti priekšmeti – sabiedriskie procesi un parādības. Turklāt citu politikas subjektu politiskajām aktivitātēm atbilstoši viņu interesēm ir arī atšķirīgi politiskie mērķi. Visu šo politisko centienu kopums veido visai sarežģītu

⁶⁰ tur pat, 10. lpp.

un pretrunīgu politikas lauku, kas ietekmē jebkuras politiskās aktivitātes efektivitāti.

Vairumam ļaužu nepiemīt psiholoģiska tieksme pēc politiskās varas, pat tad ja objektīvi tiem pilnībā piemīt politikas subjektam nepieciešamās īpašības, tomēr tieksme pēc politiskā komforta, savas eksistences efektivitātes un drošības dotajā sabiedrisko procesu norisē, tātad arī to pārvaldīšanā piemīt, laikam jebkuram, bet ir personības, kas apzināti tiecas pēc varas, kaut vai tikai tāpēc, ka vara sniedz dažāda rakstura personiskos labumus, tieši šo politisko komfortu un tam derīgus materiālos labumus, prestižu, sakarus, privilēģijas u.c., protams, arī pastāv arī tieksme pēc kādu politisko interešu īstenošanas. Tātad, personība, kam ir īpaši liela tieksme pēc varas un, ja tā ir vismaz minimāli apveltīta ar varas subjektam nepieciešamajām īpašībām, tad tai ir visai lielas iespējas kļūt par politisku līderi. Tas ir, tādu personību, kas ieņem augstāko stāvokli varas hierarhiskajās attiecībās un pakļauj savai rīcībai citus. Tas ir gan vadošs statuss, gan sociāla pozīcija, saistīta ar lēmumu pieņemšanu. Līderi raksturo spējas ietekmēt, vadīt un organizēt visu vai dažu kolektīva locekļu uzvedību.⁶¹ Šī uzticība var būt balstīta uz autoritāti, kas pēc savas būtības ir informācijas politiskās varas resurss un to raksturo vara, kas dibinās uz brīvprātīgu pakļaušanos aiz cieņas, bez fiziskās vai ekonomiskās piespiešanas draudiem.

Saskaņā ar M. Ašmaņa grāmatu "Politikas subjekts", personība ņemot vērā katra cilvēka individuālās īpašības, ir vēsturiski un sociāli determinēta: kādā ražošanas un zināšanu līmenī cilvēks dzīvo, ko viņš ir mantojis no iepriekšējām paaudzēm, kādā sabiedrisko attiecību sistēmā un kādas ir viņa attiecības ar citiem cilvēkiem – no tā ir atkarīgas daudzas personības īpašības un to izpausmju formas. Bet līdz ar to personība ir būtne ar savu individuālo apziņu, savu dzīvi un likteņa izpratni un lielā mērā ar paša atbildību par savām dzīves izvēlēm un mūžu kopumā. Personība nevar nedz izveidoties, nedz pastāvēt bez sabiedrības, savukārt sabiedrība ir savstarpēji saistītu personību kopība un nevar pastāvēt bez personībām, neskatoties uz to, ka personības un sabiedrības intereses kopumā nereti arī

⁶¹ Downtown J., Rebel Jr., Leadership: Commitment and Charisma in the Revolutionary Process. New York, London, 1973., P. 15.

nesakrīt. Cilvēka izturēšanās un visu darbību pamatmotīvs ir iespējami pilnīgi nodrošināt savu atražošanu, savas dzīves turpināšanu. Uz to galu galā ir vērsta visas viņa aktivitātes, viņa meklējumi un atklājumi, kas bagātina viņa paša un citu cilvēku eksistenci un ir arī sabiedrības nostiprināšanās un attīstības pamatā. Jebkuras cilvēka aktivitātes pamatā ir viņa vajadzība: cilvēka apziņā atspoguļota (pareizi vai sagrozīti) pretruna starp viņa eksistences pašreizējiem apstākļiem un tādiem, kas viņaprāt, būtu labvēlīgāki viņa pašatražošanai. Izvērtējot dažādo vajadzību nozīmīgumu un to realizācijas iespējas, cilvēks savas vajadzības pārvērš par interesēm, tas ir, pēc svarīguma un īstenošanas iespējamības sakārtotās vajadzībās, un ar gribu sasprindzina savus spēkus viņam vēlamo dzīves apstākļu sasniegšanai, tas ir, savu interešu īstenošanai. Šī vispārējā kārtība vērojama arī personības politiskajās aktivitātēs: cilvēks pievēršas politikai tad, kad viņam šķiet, ka viņa dzīves optimizācijai būtu kaut kas jādara (jāgroza vai jānostiprina) sabiedrības pārvaldīšanā jeb politikā.

Izšķirošais sabiedrībā īstenojamās politikas jautājums attiecībā pret personību kā politikas subjektu ir – vai šī politika veicina personības politiskās brīvības, patstāvīgas kompetentas politiskās jaunrades spēju izkopšanu, kas sekmē sabiedrības progresu un demokrātiju, vai arī tā ir vērsta uz politisko paverdzināšanu, konformismu un pakļaušanu svešām politiskām interesēm, personības kā politiskā subjekta lomas minimizēšanu. Cilvēks vispirms ir indivīds, kas savā individuālajā apziņā atspoguļo savas ikdienas eksistences apstākļus, iespējas un vajadzības un tikai pēc tam personība, sabiedriskās grupas loceklis. Pretējā gadījumā, cilvēki, neapzinādamies un nenovērtēdami savu individualitāti, veido konformu masu, jebkuram nejaušam vadonim pakļāvīgu pūli, nevis sabiedrību, brīvu cilvēku kopību, kura viņi cits citu stiprina un bagātina.

1.3.2. Sociālās grupas kā politiskās varas subjekti.

Kaut gan politiskā iniciatīva arī izriet no personības kā politikas subjekta, tomēr sabiedrisko procesu mērķtiecīgā ietekmēšanā – politikā – viena cilvēka resursi nav lieli, un savu politisko mērķu efektīvai sasniegšanai personības sadarbojas grupās, kuru dalībniekiem ir viņus apvienojošas politiskās intereses. Jebkurā organizētā sabiedrībā cilvēki vienmēr ir cits no cita atšķiras gan pēc iedzimtajām, gan dzīves laikā iegūtajām īpašībām tik lielā mēra cik tiem piemīt līdzīgas iezīmes un īpašības, tie veido grupa. Atšķirības starp šīm grupām arī rada sabiedrības diferenciāciju, kas izraisa konkurenci vai pat cīņu. Atšķirības galvenokārt izraisa interešu pārklāšanās un cīņa par resursiem, īstenojot šīs intereses. Katrai grupai piemītošo resursu daudzums izriet no tai pieejamajiem ražošanas līdzekļiem, pēc katras grupas lomas sabiedriskajā darba dalīšanas organizācijā; no tā arī izriet katras grupas pieeja bagātībām. Sabiedriskās vienlīdzības vai nevienlīdzības attiecības, kā arī grupu tiesības un pienākumi, kas izriet no to ieņemamā sabiedriskā stāvokļa (statusa), tiek dēvētas par sociālo stratifikāciju. Šāda izpratne raksturo pastāvošo asimetriju grupu attiecībās, kuras strukturē sabiedrību, un pastāv kā konkrētu sociālekonomisko un citu darbību rezultāts. Kā norada V. Pareto, mainoties formā, sociālā stratifikācija ir pastāvējusi visās sabiedrībās. Lai gan, tai pat laikā sociālā stratifikācija ir sabiedrības noslāņošanās tendenču mijiedarbības rezultāts. V. Pareto uzsver, ka jebkurā sabiedrībā un laikā pastāv cīņa starp spēkiem, kas veicina stratifikāciju, un tiem, kas aizstāv vienlīdzību⁶². Saskaņā ar K. Marksa teoriju, tieši sociālās šķiras jeb klases ir galvenie politikas subjekti. Tās ir lielas ļaužu kopības, kas raksturojas pēc to vietas sabiedriskās ražošanas sistēmā pēc to specifiskās attieksmes pret ražošanas līdzekļiem.

Tātad, sociālo grupu veidošanos nosaka nevienlīdzīgā īpašuma uz ražošanas līdzekļiem sadale sabiedrībā, tā izpaužas arī kopīgās politiskās interesēs un vērtību orientācijā.

⁶² Pareto Vilfredo, Charles H. Powers, *The Transformation of Democracy*, Transaction Books, 1984.

Kā īpašu sociālo grupu var izdalīt politisko eliti. Ar eliti jāsaprot tos lielākos sociālās grupas pārstāvjus, kuriem visvairāk piemīt visizteiktākās politiskajai pārvaldei nepieciešamās iezīmes un iespējas to realizācijai. Pētot elites visspilgtāk ir novērojama politiskās varas resursu nevienmērīgā izkliede, kā arī cīņa un konkurence, lai tos iegūtu; tikpat izteikti ir novērojamas hierarhiskās attiecības, kas pastāv sabiedrībā. Elitei piemīt augsta organizētības pakāpe, augsti attīstītas psiholoģiskās (iedzimtās) un sociālās (iegūtas audzināšanas un izglītības ceļā) īpašības. Tomēr ar īpašībām vien ir par maz, lai cilvēks iekļūtu elitē, nepieciešami arī atbilstoši nosacījumi.

1.3.3. Interesu grupas kā politikas subjekti.

Turpinot iepriekšējā apakšnodaļā izklāstīto politiskās elites aprakstu, jāatzīmē, ka arī to daļēji var dēvēt par interešu grupu, tiesa gan, tikai kāda cita grupveida politiskās varas subjekta ietvaros. Taču līdz ko elitei zūd saikne ar grupu, ko tā pārstāv jeb reprezentē, elite kļūst par atsevišķu politiskās varas subjektu – interešu grupu.

Interesu grupas veidojas dēļ kādu īpašu pārejošu vai ilgstošu specifisku interešu aktualizēšanās atsevišķās sabiedriskās dzīves jomās, kur arī izpaužas šo grupu kā politikas subjektu loma, vadot vai mērķtiecīgi ietekmējot plašākas sabiedrības daļas.

Sabiedrības vēsturiskās virzības procesā attīstās arī ražošanas attiecības un apstākļi, līdz ar to rodas ar vien vairāk dažādu specifisku nozaru: lauksaimniecība, transports masu komunikācijas, dažādas rūpnieciskās nozares. Tajās nodarbinātie indivīdi veido profesionālās grupas: strādnieki, lauksaimnieki, skolotāji, ārsti, valsts administrācijas pārstāvji u.c. Cilvēkiem, kuri izmanto vai rada materiālos labumus (preces) un pakalpojumus noteikti rodas kādas specifiskas no citām grupām atšķirīgas intereses un vajadzības, kas, iespējams, bieži vien ir arī pretstatā citu grupu interesēm. Tāpēc, lai varētu tās īstenot sabiedrības mērķtiecīgā pārvaldē ir nepieciešama organizācija.

1.3.4. Etniskās grupas kā politiskās varas subjekti.

Par politiski nozīmīgu var saukt tādu etnisko grupējumu, kurš spēj īstenot savu gribu sabiedrības pārvaldīšanas procesos. Etniskie veidojumi kā politikas subjekti rodas, pateicoties sava sociālā stāvokļa kopībai, un ir īpatnējas sociālās grupas. Tautības ir vēsturiski, ģints sabiedrības sairuma gaitā saplūstot vairākām pēc izcelšanās tuvām ciltīm, veidojušās cilvēku teritoriālas, valodiskas un kultūras kopības. Tās vēlākajos vēstures posmos, it īpaši kapitālisma apstākļos, dažādu faktoru ietekmē daļēji palika savas izcelsmes teritorijās, bet lielā daļā tika pakļautas ievērojamai izkliedei pasaulē. To daļas un individuālie pārstāvji eksistenciāli iekļāvās dažādās sabiedrībās kā sevi atražojošās kopības, vairāk vai mazāk saglabājot savu tautības identitāti galvenokārt valodā un dažās tradicionālās kultūras īpatnībās. Katrā nācijā kā sociāletniskā kopībā ietilpst dažādu tautību pārstāvji, kas, savstarpēji saistīti darba sabiedriskās dalīšanas vienotajā sistēmā, kopīgi piedalās sevis un sabiedrības atražošanā.

Atrazdamās vienas nācijas sastāvā, dažādas etniskās, tautību grupas var neieņemt kādu specifisku sociālu stāvokli, ja to pārstāvji visumā vienmērīgi izplatīti visās šīs sabiedrības sociālajās grupās. Tad šīm grupām nebūs kādu ar viņu tautības piederību saistītu nozīmīgu sociālu interešu, kuru īstenošanai būtu vajadzīgi politiski līdzekļi, un tās nespēlēs nekādu īpašu lomu politikā. Bet, ja kādu etnisko grupu pārstāvju vairākumam sabiedrībā būs viņiem raksturīgs sociāls stāvoklis viņu nodarbošanās veida, teritoriālās lokalizācijas vai mantiskā stāvokļa dēļ un viņi pārsvarā piederēs pie kādas vienas sociālās grupas, tad viņu sociālā piederība viņu un apkārtējās sabiedrības uztverē pārsegsies ar viņu etnisko, tautības piederību. Viņu sociālās intereses tiks apzinātas un paustas kā šīs grupas specifiskās etniskās intereses, kuru īstenošanai nepieciešama arī politiska regulēšana, bet viņi paši konsolidēsies pēc savas etniskās piederības pazīmēm, īpaši tāpēc, ka tās - valoda, reliģiskās vai sadzīves kultūras īpatnības - ir uzskatāmākas, vieglāk pamanāmas arī empīriskās apziņas līmenī nekā sociālās, kuru izpratnei vajadzīgas attīstītākas vispārināšanas un analīzes spējas.

Nāciju sastāvā ietilpstošo etnisko grupu sociālās īpatnības radušās, nācijai veidojoties uz iedzīvotāju etniski neviendabīga pamata: piemēram, Baltijā latvieši, lietuvieši un igauņi bija galvenokārt zemnieki un lauku amatnieki, bet vācieši un poļi - pārsvarā zemes īpašnieki, tirgotāji pilsētās un ierēdņi; no koloniālisma atbrīvojušajās zemēs no Eiropas nākušie bijušie kolonizatori bija zemes un kapitāla īpašnieki un ierēdņi, bet vietējo tautību pārstāvji - plantāciju un raktuvju strādnieki.

Etnisko grupu sociālā nevienlīdzība vēl biežāk rodas masveida migrācijas rezultātā. Kādas tautības pārstāvju masveida izceļošana no viņu agrākās dzīvesvietas izskaidrojama ar īpaši sliktiem dzīves apstākļiem viņu dzimtenē, bet viņu liela skaita ieceļošana un apmešanās kādā valstī ir iespējama vienīgi ar nosacījumu, ka viņiem tur atradusies kāda niša tautsaimniecībā, kurā viņi var nodrošināt savu eksistenci. Ar šo brīdi sākas viņu sociālā determinācija un integrācija apmešanās zemes nācijā: sākumā ekonomiskā - darba sabiedriskās dalīšanas sistēmā, drīz - arī politiskā, pakļaujoties šīs zemes politiskajai kārtībai un iekļaujoties dotās sabiedrības politiskajā sistēmā, tad arī garīgā -, pakāpeniski pakļaujoties apmešanās zemē valdošajai kultūrai un iekļaujoties tajā, veidojot savu grupas subkultūru, kas sastāv no savas dzimtenes kultūras elementiem, pielāgojoties jaunajai kultūras videi un to īpatnēji apgūstot un interpretējot savā dzīvesveidā šajā sabiedrībā. Tā veidojas etniskās grupas subkultūra, kas vairs nav ieceļotāju atstātās nācijas kultūra, kaut gan saglabā daļu tās vairāk vai mazāk pārveidotu elementu, bet gan ir apmešanās zemes kopnacionālās kultūras sastāvdaļa, kas to dažādo un mijiedarbībā ar citu etnisko grupu subkultūrām tās dažādos aspektos bagātina.

Etnosociālās grupas nācijas sastāvā veidošanās par politikas subjektiem norisinās tādā pašā ceļā kā citām sociālajām grupām. Sākumā tā ir sava īpašā stāvokļa apzināšanās dotajā sociālajā vidē, tad savu vajadzību noskaidrošana un politisko interešu artikulēšana, proti, kas un ar kādiem pārvaldīšanas līdzekļiem grozāms pastāvošajā sabiedrībā. Tam seko un to sekmē institucionalizācija - dažādu kustību un organizāciju veidošanās šo interešu precizēšanai, pieteikšanai pārējai

sabiedrībai, savai grupai piederīgo politiskai saliedēšanai, aktivitāšu veicināšanai un koordinēšanai cīņā par savām interesēm un to aizstāvēšanā⁶³.

⁶³ Miķelis Ašmanis, politikas subjekti, Zvaigzne ABC, 2001

1.3.5. Nācijas kā politiskās varas subjekti.

Vēsturiski attīstoties, arī valsts kļuva par politikas grupveida subjektiem. Šādu situāciju radīja tautsaimniecības attīstība, kas no vienas puses veicināja preču un pakalpojumu pārpalikumu, no otras trūkumu, kas izraisīja nepieciešamību veikt apmaiņu ārpus nācijas apdzīvotās teritorijas jeb darba starptautisku dalīšanu. Attīstoties ekonomiskajām attiecībām veidojās arī politiskās starpnacionālās attiecības. Tātad nācija kā indivīdu kopums ar vienotām politiskām interesēm kļūst par politikas subjektu attiecībās ar kādu citu politikas subjektu, nāciju, personību, vai sociālu grupu. Nāciju varētu definēt kā savstarpējā darba dalīšanā vienkopus saistītu, sevis sabiedriskajā atražošanā pašpietiekamu cilvēku kopību. Tomēr, lai cilvēku kopumam izveidotos kopīga griba, tai jābūt pamatotai arī uz kopīgām interesēm sabiedrisko procesu pārvaldīšanā, kas savukārt var rasties vienīgi uz šo cilvēku īpaša stāvokļa kopības pamata sevis sabiedriskās atražošanās sistēmā.

Nācijai kā administratīvi teritoriālai vienībai ir raksturīga kopīgā teritorijā vienota tautsaimniecība, uz kopīgas saimniekošanas pamata izveidojusies kopīga saziņas valoda, kopīgs dzīvesveids un kopīga pamatvērtību sistēma, kas izpaužas kopīgā kultūrā. Nācijas rašanās saistīta ar sabiedriskās ražošanas pāreju no naturālās saimniecības, kura pamatos bija noslēgta nelielās kopienās, uz preču ražošanu, kurai nepieciešams plašāks ekonomisko sakaru lauks, tā saucamais nacionālais tirgus, kas arī kļuva par nācijas galveno vienotāju. Katras nācijas sastāvā iegāja un vēlāk to papildināja dažādas etniskās un pat rases izcelsmes, dažādu tautību pārstāvji, visi tie, kurus vitāli būtiski apvienoja darba sabiedriskā dalīšana kopējā tautas sabiedriskās pašatražošanās procesā.

Atražodamas katra uz savas tautsaimniecības materiāli ekonomiskā pamata, nācijas stājās arī savstarpējās (starpnacionālās) attiecībās, kuru galvenais saturs ir preču un pakalpojumu apmaiņa.⁶⁴ Attīstoties ražotājspēkiem, starptautiskās darba dalīšanas attiecības iegūst aizvien nozīmīgāku vietu katras nācijas un visas pasaules sabiedrības dzīvē. Uz to pamata veidojas un attīstās pārējās - ekonomiskās, demogrāfiskās, garīgās un politiskās starpnacionālās attiecības.

⁶⁴ Miķelis Ašmanis, politikas subjekti, Zvaigzne ABC, 2001.

Līdz ar to rodas pamats runāt par nāciju kā atsevišķu un pastāvīgu politikas subjektu. Tā kā dažādām nācijām ir atšķirīgs darba ražīguma līmenis, darbības iespējas un eksistences apstākļi, tās ieņem sociāli atšķirīgas vietas sabiedriskās atražošanas sistēmā, un attiecībām starp nācijām ir sociāls raksturs. Savstarpējās apmaiņas rezultāti visām nācijām nav vienlīdz izdevīgi, vismaz sociālajā ziņā ne. Jebkuras preces ekonomisko vērtību sastāda tajā ieguldītā sabiedriski nepieciešamā darba daudzums, bet starpnacionālās tirdzniecības procesā nācijas ar augstāku darba ražīgumu precēs ar vienādu ekonomisko vērtību iegulda mazāk darba, ko var pārrēķināt arī ražotāju - šai nācijai piederīgo cilvēku dzīves laikā, nekā nācijas ar zemāku darba ražīgumu. Tā ekonomiski mazāk attīstītās nācijas, tās, kuras piedāvā pasaules tirgū mazāk ražīgu nozaru produktu, starptautiskās tirdzniecības gaitā aizvien vairāk atpaliek no attīstītākajām. Turklāt jāņem vērā, ka t. s. brīvajā pasaules tirgū cenas ar dažādiem līdzekļiem lielā mērā savās interesēs ietekmē stiprākie partneri. Tāpēc nāciju atšķirības, kas ir arī to maiņas attiecību pamatā un ar kurām tās cita citu pievelk, ir ne vien starpnacionālo attiecību iemesls, bet arī pretrunu cēlonis, te sakņojas nāciju savstarpējās tuvināšanās un norobežošanās pretrunīgās tendences. Šīs tendences sastādošo pretrunīgo procesu mērķtiecīga ietekmēšana arī ir nacionālā politika, kuras subjekti ir nācijas. Precizitātes labad jāpiebilst, ka starpnacionālo attiecību pārvaldīšanā, nacionālajā politikā noteicošo lomu spēlē katras nācijas valdošās sociālās grupas, kuru rokās ir visas nācijas dzīves izšķirošie resursi - ražošanas līdzekļi, finanses, komunikācijas, informatīvā un politiskā vara, un tieši tās ir patiesie šīs politikas subjekti.

1.4. Politiskā atbildība.

Jautājums par pilsoniskās sabiedrības spējām un iespējām pieprasīt atbildību institūcijām, kas normatīvi pārstāv viņu intereses ir svarīgs sociālo zinātņu jautājums un tāpat arī šī maģistra darba viens no pamatjautājumiem. Pamatā ir diskusija par pilsoniskās sabiedrības un valdības attiecībām. Ar pilsonisko sabiedrību saprotam to sabiedrības daļu, kas atrodas ārpus valsts institūciju sistēmas un pārzināto organizāciju loka. Savukārt, lietojot marksistu ierobežoto terminoloģiju – pilsoniskā sabiedrība ir tā sabiedrības daļa, kurā valda vienīgi personiskās un materiālās intereses. Savukārt, ar jēdzienu politiskā atbildība saprotam politiskās varas ļaunprātīgas izmantošanas ierobežošanu un kontroli. Sākotnēji tiek vienkārši pētītas varas attiecības starp valsti un tas pilsoņiem, kamēr vēlāk teorijā atklājas arī pētījumi par institucionālo uzraudzību un varas dalīšanu valstī⁶⁵ Šī darba izpratnē atbildību jāskatās ārpus valdības un tās pārstāvētās sabiedrības attiecībām, bet arī sabiedrības attiecībām ar citām varas struktūrām – līdz ar to, tāpat kā varas aprakstā arī te atklājas divas dimensijas – horizontālā un vertikālā. Vertikālās dimensijas ietvaros pilsoniskā sabiedrība nodrošina atbildīgu valdību ar vēlēšanu sistēmas palīdzību un citiem līdzekļiem, piemēram, neatkarīgu mediju palīdzību, šīs pieejas apliecinājums redzams jau kopš konstitucionālās demokrātijas rašanās⁶⁶. Pilsoniskās sabiedrības horizontālā ietekme uz atbildību izpaužas kā tieša pamudināšana uz darbu un institucionālās varas dalīšanas uzlabošanu, kā arī netieši stiprinot vertikālās atbildības institūcijas vēlētā demokrātijā un caur masu medijiem. Jāuzsver, ka vertikālās un horizontālās atbildības dimensijas ir savstarpēji cieši saistītas, piemēram, neadekvāta vēlēšanu uzraudzība var pieļaut, ka mazāk demokrātiskas vēlēšanas un neefektīva cilvēktiesību aizstāvju darbība var novest pie politisko pamatbrīvību iedragāšanas.

Aktieri un institūcijas, kas veicina atbildību, mēģina ierobežot politisko varu specifiskos standartu rāmjos. Politiskā atbildība var tikt realizēta gan caur valsts, gan nevalstiskām institūcijām, pie kam, efekts pastiprinās, mijiedarbojoties abām.

⁶⁵ Méndez, Juan E., Guillermo O'Donnell and Paulo Sérgio Pinheiro, eds., *The (Un)Rule of Law and the Underprivileged in Latin America*, Notre Dame: University of Notre Dame, 1999

⁶⁶ Andreas Schedler "Restraining the State: Conflicts and Agents of Accountability," in Andreas Schedler, Larry Diamond and Marc F. Plattner, eds., *The Self-Restraining State: Power and accountability in New Democracies*, Boulder: Lynne Rienner, 1999b, p. 340

Pastāv vairāki konceptuāli ierosinājumi diskusijām, lai izskaidrotu politisko atbildību⁶⁷. Pirmais – vai attiecības starp demokrātisko procesu un atbildību ir politiski nejaušas. Jautājums – vai atbildības koncepts ir process vai iznākums? Skaidrs, ka iesaistīti abi, līdzīgi kā demokrātijas konceptā. Daži teorētiķi pat iekļauj atbildību demokrātijas definīcijā.⁶⁸ Šāda definīcija paredz, ka demokrātiskie procesi jau paši par sevi rada atbildīgus iznākumus. Tomēr Fokss⁶⁹ uzskata, ka pastāv gan empīriskas, gan konceptuālas problēmas, lai tieši saistītu atbildību ar demokrātiju, jo visai bieži ir sastopami piemēri, kad oficiāli demokrātiski procesi ir ar pavisam zemu atbildības līmeni vēlēšanu priekšā vai cits piemērs – korupcijas iespējamība demokrātiskās valstīs. Tiek uzskatīts, ka elektorāla demokrātija vairāk saistās ar vēlēšanu izvēlēm nekā politiķu atbildību vēlēšanu priekšā vertikālā virzienā⁷⁰. Tāpēc gan demokrātija gan politiskā atbildība drīzāk ir normatīvi iznākumi un mērķi uz ko tiek ties polisko aktivitāšu procesā.

Nākamais pieņēmums – caurspīdīgums ir nepieciešams taču vairumā gadījumu nepietiekams atbildības nodrošināšanai. Dažreiz tiek uzskatīts, ka caurspīdīgums un varas atbildība ir daļa no politiskās atbildības sastāvdaļa pēc definīcijas. Piemēram, Šedlers piedāvā plašu definīciju, kas iekļauj trīs dimensijas: piespiešana, monitorings un attaisnojums⁷¹. Tai pat laikā viņš uzskata, ka vara baidās no sodīšanas iespējas par pārkāpumiem, mazāk pievēršot uzmanību likumiem un atbildībai⁷². Šīs abas pieejas ir pretrunīgas, jo viena uzskata, ka caurspīdīgums ir pietiekams, kamēr otra saka, ka ir nepieciešamība pēc sankcijām.

⁶⁷ Jonathan Fox, Civil Society and Political Accountability: Propositions for Discussion, <http://www.nd.edu>, 2000, p. 2

⁶⁸ Schmitter, Philippe, "The Limits of Horizontal Accountability," in Andreas Schedler, Larry Diamond and Marc F. Plattner, eds., *The Self-Restraining State: Power and Accountability in New Democracies*, Boulder: Lynne Rienner, 1999

⁶⁹ Jonathan Fox, Civil Society and Political Accountability: Propositions for Discussion, <http://www.nd.edu>, 2000, p. 3

⁷⁰ Przeworski, Adam, Susan Stokes and Bernard Manin, eds., *Democracy, Accountability and Representation*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999

⁷¹ Schedler, Andreas, "Conceptualizing Accountability," in Andreas Schedler, Larry Diamond and Marc F. Plattner, eds., *The Self-Restraining State: Power and Accountability in New Democracies*, Boulder: Lynne Rienner, 1999a, p. 14

⁷² Turpat, 17

Trešais pēdējais – atbildība balstīta uz attiecībām. Šinī kontekstā jautājums ir par to, kurš kuram īsti ir atbildīgs. Politiskā atbildība nosaka varas attiecības starp pilsonisko sabiedrību un politikas subjektiem un/ vai institūcijām.

Tāpat ievērojamu diskusiju par politisko atbildību izvērš arī Mišels Fuko, jautājot vai Karalim jāatstāj galva. Jautājums ir par to cik lielā mērā, viena sabiedrības grupa pārņemot varu pār citu, ir atbildīga par ieviesto sabiedrisko sistēmu. Vienkāršāk ir vērtēt absolūtā suverēna atbildību par pavēlēm, ko tas nodot. Sarežģītāk ir vērtēt mūsdienu politisko sistēmu, jo tā darbojas vairāk caur normatīvo sistēmu nekā caur aizliegumiem vai tiešām pavēlēm. Vara nāk no apakšas nevis no augšas līdz ar to indivīdi var justies, ka netieši ir paši sev atbildīgi par realizēto varu.

2. CILVĒCES UN VARAS VĒSTURISKĀ ATTĪSTĪBA.

Aplūkojot politisko varu no vēsturiskās attīstības aspekta, aina ir sekojoša. Sākotnēji sabiedrība tās sabiedriskās pašatīstības procesā ārpus cilts attiecībām ir teritoriāli izkliedēta, kas noteica arī zemo organizētības pakāpi. Attīstoties ražošanai un citiem sabiedrisko dzīvi noteicošiem faktoriem pieauga arī saimnieciskās mijiedarbības plašums un politiskās organizētības, lomu dalīšanas un savstarpējās atkarības pakāpe. Arvien lielāku lomu ieguva politiskās varas resursu esamība tā vai cita politikas subjekta rokās. Apzinoties šo resursu nozīmīgumu pārvaldē, līdz ar to arī sava sociālekonomiskā stāvokļa saglabāšanā un noturēšanā, aktivizējās arī konkurences cīņa starp politikas subjektiem. Rezultātā stiprākajai sabiedrības daļai radās iespēja savu varu institucionalizēt valstiskos veidojumos, nododot (deleģējot) varu funkcionāru rokās. Attīstoties politiskajām attiecībām, pārvaldāmo loma sabiedrībā arvien vairāk pieauga līdz tādām atkarības līmenim, ka cīņa par varu norisa tikai starp galvenajiem politikas subjektiem, kuri kā likums bija skaitliskā mazākumā. Šādi lielākā sabiedrības daļa arvien nonāca tiešā atkarībā no šīs cīņas rezultāta. Pieaugot vairākuma atkarībai, pieauga arī mazākuma iespējas varas pielietošanā, gūstot iespējas izvirzīt arī personiskus mērķus un intereses politikā (kas līdz šim bija grūtāk izdarāms, jo vara bija tieši deleģēta un atkarība nebija tik spēcīga, atstājot lielāku iespēju pārvaldāmajiem prasīt atbildību no pārvaldītājiem).

Saskaņā ar K. Marksa izpratni Eiropā un paraeiropiskajās zemēs (Ziemeļamerika, Austrālija, Jaunzēlande), vēsture attīstās no feodālisma caur kapitālismu līdz sociālismam, un sabiedrības attīstībai būtu jāsasniedz uz augstākās, pārpilnību nodrošinošas ražošanas bāzētu bezšķiru sabiedrību. Saskaņā ar šo teoriju, katrā sabiedrības attīstības posmā pastāv noteikts ražošanas attiecību veids. Tas ir atkarīgs no cilvēku zināšanu un pieredzes, tehnoloģijām un ražošanas līdzekļiem. Ražošanas līdzekļi arī nosaka sabiedrības dzīves veidu, vai tas ir medīšana, lauksaimniecība, amatnieciskā vai industriālā ražošana, tāpat arī eksistences līdzekļu ražošanas un apmaiņas veidu. Kopumā šie apstākļi arī veido savstarpējo pamatattiecību modeli (kungs – vergs, feodālis – zemnieks, uzņēmējs – strādnieks). Šīs nodaļas pamatstruktūru veido marksisma sabiedrības attīstības

izpratnes shēma, kas papildināta ar ievada daļa minēto teorētiku spriedumiem par vēstures attīstību, kam pamatā ir aprakstošs raksturs, taču nepieciešamību pēc tiem izraisa vēlme pārstāvēt pēc iespējas plašāku viedokļu loku, kas ļautu izdarīt konstruktīvākus spriedumus par vēstures attīstību. (Starp citu, šo autoru izklāstītā sabiedrības attīstības izpratne atklāj iespēju specifiskam pētījumam, kam pamatā būtu, problēma par zinātniskās pētniecības izmantošanu par politiskās varas informatīvo resursu, pārliecinot sabiedrību par pastāvošās sabiedrisko attiecību sistēmas pozitīvo raksturu un neizbēgamību. Tāpat šo problēmu varētu aplūkot jebkurā sabiedrības attīstības posmā.) Svarīgi ir atklāt galvenos faktoros un cēloņsakarības, kas izraisa sabiedrības un tās atsevišķu elementu atjaunošanos un atkārtošanos sabiedrībā norisošo procesu gaitā. To pamatā ir cilvēku un sociālo grupu, viņu savstarpējo attiecību, materiālo vērtību, ražošanas veidu un nozaru, ētisko un intelektuālo vērtību mijiedarbība. Skaidrs, ka fizisko un ekonomisko politiskās varas resursu daudzums nav neierobežots, tāpēc cīņa par tiem ir objektīva nepieciešamība eksistences nodrošināšanai.

Vara sakņojas cilvēka kā sabiedriskas būtnes dabā. Šinī gadījumā vairāk tiek runāts nevis par cilvēka dabisko tieksmi pakļaut sev citus, tieksmi pēc augstāka stāvokļa statusu hierarhijā vai Nīčes aprakstīto varas gribu, bet par to, ka bez varas līdz šim nav bijis iespējams sakārtot indivīdu sabiedriskās attiecības kā sistēmu. Vara lielā mēra noteica cilvēka izdalīšanos no bara. Cilvēku izešana no bara sabiedrības ir cieši saistīta ar dažādu dabisko instinktu pārvarēšanu un aizstāšanu ar vairāk vai mazāk apzinātām sabiedriskajām attiecībām. Nepieciešamību pēc šādas pārvarēšanas izsauca prasības pēc egoistisko, individuālistisko un agresīvo tieksmju apspiešanas katram atsevišķam indivīdam, ko prasīja eksistences līdzekļu iegūšanas efektivitātes celšana, kopienas intereses, kolektīvs (dzimta vai cilts). Tāpēc sākotnēji varas izpausmes vairāk bija meklējamas aizliegumos – tabu. Šādā nozīmē varas rudimentārie elementi attīstījās dažādu tabu formās vai kā dažādu aktu un darbību aizliegumi.

2.1. Pirmatnējā kopiena un feodālā iekārta.

Cilvēces pirmsākumos sabiedrība apdzīvoja plašas savstarpēji nesaistītas teritorijas. Tā arī ir ievadā jau minētā pirmatnējā kopiena jeb mednieku un vācēju sabiedrība. Medniekus vācējus raksturo fakts, ka viņiem pieder maz līdzekļu bagātību ražošanai, uzkrāšanai un uzglabāšanai vai arī tādi nepieder vispār. Viņi ir atkarīgi no tā, ko atrod vai nogalina. Viņu sabiedrības ir mazas un tām ir raksturīga zema darba dalīšanas pakāpe. Pirmsagrārās sabiedrības organizācijas šaurie apmēri, kā arī teritoriālā izkliede traucē vai vismaz ierobežo pilnīgas politiskas specializācijas parādīšanos. Izšķiroša nozīme bija ir tieši resursu uzglabāšanas iespējas trūkumam. Tāpēc par atkarības attiecībām šajā posmā runāt būtu pārāgrī. Protams, tas nav neiespējami, jo jebkurās sabiedriskās attiecībās pastāv atkarības attiecības, kā arī jebkurā kopienā notiek pārvaldīšanas process. Pirmsagrārajā posmā šādas attiecības bija, piemēram, starp virsaišiem, prieteriem un pārējiem kopienas locekļiem, to pamatā ir autoritāte un tradīcijas, kas pēc savas būtības ir informatīvais politiskais resurss.

Savādāk ir nākamajā posmā. Agrārās sabiedrības ražo pārtiku, to uzglabā, un tāpat arī apgūst citas bagātības uzkrāšanas formas. Bez uzkrātās pārtikas šo bagātību vissvarīgākie veidi ir ražošanas līdzekļi, ar ko ražot pārtiku, kā arī citas preces (darbarīki), piespiešanas līdzekļi (ieroči), arī preces ar “simbolisku vērtību”, kā arī dažādi priekšmeti, kas ir klātesoši vai kultūras veidā uzlabo dzīves kvalitāti. Šīs sabiedrības ir spējīgas izaugt skaitliski lielas. Ekonomiskā attīstība nosaka arī politiskās organizētības formas. Agrārās sabiedrības tiecas attīstīt sarežģītu sociālo atšķirību sistēmu, kā arī komplicētu darba dalīšanu. Izšķirīgu nozīmi iegūst divas specializācijas: specializētā valdošā šķira, kā arī specializētā izglītotā kārta (piespiešanas, izziņas, leģitimācijas, atpestīšanas rituālu speciālisti). Nošķirtās izglītotās valdošās šķiras agrārajā pasaulē nav universālas, bet pietiekami bieži sastopamas, lai varētu tikt uzskatītas par tipiskām. Jau šajā posmā izglītība atklājas kā politiskās varas pielietojuma lauks, kad izglītība ir pieejama tikai noteiktas sociālās grupas ietvaros, apzināti uzturot sociālo nevienlīdzību, un izmantojot zināšanas un statusu par politiskās varas resursu. Tātad, kāda noteikta sabiedrības daļa ir ieguvusi svarīgākos politiskās varas resursus, kas rada iespēju sabiedrisko

dzīvi organizēt saskaņā ar savām vēlmēm. Organizētības pakāpe ļauj attīstīties vairāk vai mazāk valstiskiem veidojumiem, kas valdošās šķiras varu institucionalizē. Tātad, valdošajam politikas subjektam piemīt arī it kā ekskluzīvi legālas tiesības piemērot fizisku varu. Ekonomiskie politiskās varas resursi nosaka šo politikas subjektu varu pār kopienas tautsaimniecību, liekot pārvaldāmajiem šajā jomā rīkoties pēc valdošo ieskatiem. Šādās sabiedrībās ir sastopami jaunievedumi, bet tie neveido nepārtrauktu, kumulatīvu un nepārtrauktu procesu, jo tiek augsti vērtēta stabilitāte⁷³. Atšķirībā no mednieku/ vācēju sabiedrības agrārā sabiedrība to veicina, un bieži vien caur piespiešanas specializēto veicēju radīšanu (piemēram, armija). Vairumā gadījumu, agrārajā sabiedrībā pārvalda vai nu tās karotāji, dižciltīgie vai izglītotie, vai arī tie visi kopā. Šo posmu raksturo arī vispārējā darba dalīšana – starp piespiešanu, izziņu un ražošanu, kā arī specifiskā darba dalīšana ekonomikas iekšienē. Ernests Gelners secina, ka agrārais laikmets bija stagnācijas apspiešanas un māņticības periods. Priekšnoteikumus pārmaiņām radīja politiska centralizācija un prasme rakstīt, lasīt, kam sekoja kodificētu, rakstītu uzskatu un leģitimācijas uzskatu sistēmu parādīšanās⁷⁴. Vadoties pēc Toflera teorijas šo posmu varētu dēvēt par pirmo vilni, kurš tiek saukts par “zemkopju civilizācija”. No Ķīnas un Indijas līdz Beninai un Meksikai, no Grieķijas līdz Romai radās un attīstījās līdz savam pagrimumam civilizācijas, kurām, neskatoties ārējām atšķirībām, bija kopīgas fundamentālas iezīmes. Visur zeme ir bijusi pamatā ekonomikai, dzīvei, kultūrai, ģimenes organizācijai un politikai. Visur valdīja vienkārša darba dalīšana un pastāvēja dažas stingri nodalītas kastas un šķiras: aristokrātija, garīdzniecība, karavīri, vergi un zemnieki⁷⁵.

Neskatoties uz to, ka tik liela nozīme ir darbam kā sabiedrības materiālo vērtību radītājiem, kā vērtība tas netiek uzskatīts. Tam par iemeslu ir fakts, ka darbs tiek uzspiests zemākajiem sabiedrības slāņiem. Zobens tika uzskatīts varenāks par arklu. Tie, kuri iegūst profesionālās iemaņas apieties ar zobenu, parasti ar to rīkojas daudz prasmīgāk par arājiem. Parasti kareivjiem nav motivācijas dot

⁷³ Ernest Gelner, *Plough, Sword and Book, The structure of Humane History*, The University of Chicago Press, Chicago, 1988., 16.lpp.

⁷⁴ Ernest Gelner, *Plough, Sword and Book, The structure of Humane History*, The University of Chicago Press, Chicago, 1988., 21.lpp.

ražotājiem vairāk nekā tas ir nepieciešams ražošanas turpināšanai. Piemēram, agrārajā Osmaņu impērijā tika formulēta skaidra politiskā teorija, kura nepārprotami un adekvāti apkopoja agrārās sabiedrības vispārējos pastāvēšanas apstākļus. Valdniekam ir jāuztur miers, lai ražotāji varētu ražot. Ražotājiem, kuri gūst labumu no miera, jāmaksā nodokļus, lai uzturētu valdniekus un to aparātus. Šis ir “Taisnīguma loks”⁷⁶. Šī doktrīna nāca pirms darba vērtības teorijas, kura koncentrējas, tikai uz darbu, kas “sajaukts kopā ar produktu, dara to, un, pati uzņemdamās risku, ignorē piespiešanu, kas neizbēgami tajā ir ietverta”⁷⁷.

Šajā nodaļā svarīgākais ir izanalizēt feodālismu. Feodālisma jēdzienu nav iespējams pilnībā pielīdzināt agrārās sabiedrības konceptam, jo tie balstās uz atšķirīgiem faktoriem. Agrārās sabiedrības izpratnes jēdziena pamatā ir hronoloģisks apraksts, kamēr feodālisms kā teorētisks koncepts raksturo pastāvošās ražošanas, maiņas un sadales attiecības. Feodālisms bija galvenā sabiedrības organizācijas forma viduslaiku Eiropā. Tā bija pirmām kārtām uz zemes lietošanu balstīta, tātad ar vēsturiski noteiktu ražošanas veidu determinēta, sistēma, kurā pastāvēja no seniora uz leju vērsta autoritātes, tiesību un varas hierarhija. Monarha galmu, augstāko un zemāko muižniecību, brīvos rentniekus un dzimtļaudis savstarpēji vienoja sarežģīts pienākumu un saistību tīkls. Feodālismu stiprināja komplicēta tiesiskā sistēma un atbalstīja Kristīgā baznīca. Līdz ar tirdzniecības un rūpniecības attīstību jau astoņpadsmitajā gadsimtā feodālisma kā dominējoša sociāla ranžētāja pamazām sāka pārņemt šķiru sistēma (kapitālisms). Taču no cilvēku attiecību viedokļa, zema darba ražīgums un ar to saistīto cilvēku loks noteica personisko cilvēku savstarpējo atkarību.

Kā atlīdzību par kalpošanu armijā seniors vasaļiem atļāva turēt zemi un bieži vien arī spriest tiesu un vākt nodokļus. Tie šīs tiesības izlēņoja tālāk saviem vasaļiem. Sistēmas paša apakšā bija dzimtļaudis, kas strādāja uz sava kunga muižas zemes, par ko viņiem atļāva kādu daļu no tās apstrādāt arī savām vajadzībām, līdz ar to viņi bija visas sistēmas balsts. Viņus nevarēja pārdot kā vergus, taču viņi nevarēja

⁷⁵ Элвин Тоффлер, Третья волна, Москва АСТ, 1999., 12. lpp.

⁷⁶ Ernest Gelner, Plough, Sword and Book, The structure of Humane History, The University of Chicago Press, Chicago, 1988., 131. lpp.

bez atļaujas atstāt muižu un dzīvot vai strādāt citur. Astoņpadsmitajā gadsimtā sākās pakāpenisks šīs sistēmas noriets – daļēji tāpēc, ceļoties darba ražīgumam, vispirms amatniecībā, attīstījās ar komerciālām attiecībām, tirdzniecību un rūpniecību saistīta naudas saimniecība, kā arī otrās kārtas amatnieku un tirgotāju ekonomiskās, garīgās un politiskās domas saliedēšanās. Tāpat tam par iemeslu bija arī daudzie zemnieku nemieri 14. – 16. gadsimtā.

Neiespējami ir pārvērtēt jau iepriekš pieminēto Baznīcas lomu sabiedrības vēsturiskajā attīstībā. Katoļisms ir bijis feodālo attiecību atspoguļojums un balsts. Visspilgtāk un raksturīgāk Baznīcas ietekme uz sabiedrisko dzīvi atklājas, analizējot laika posmu no 14. līdz 15. gadsimtam. Romas katoļu Baznīca viduslaiku beigās bija pilna pretrunām, ko izraisīja neatbilstība starp pretenzijām un saturu. Baznīca un sabiedrība bija cieši saistītas viena ar otru tāda pakāpē, ka no vienas puses, Baznīca pilnīgi iespaidās visās sabiedrisko attiecību sfērās, no otras, - pati Baznīca kļuva par sociālu institūciju. Tā bija tikpat ietekmīgs politiskās varas subjekts kā zemju īpašnieki vai monarhijas pārstāvji. Baznīcas pārstāvju, ko varētu dēvēt par interešu grupu, rīcībā bija visi trīs politiskās varas resursu veidi: fiziskie resursi, kas izpaudās dažādos sodīšanas institūtos, šo resursu grupu lieliski attēlo arī militāri reliģiskie mūku ordeņi, piemēram, tempļieši⁷⁸, kam bija nozīmīga loma arī krusta karos (šī parādība, iespējams, arī bija kā ievads vēlākajām Eiropas valstu imperiālistiskajām tendencēm). Tik pat spilgts ir arī piemērs par kardināliem kā pavisam specifisku interešu grupu. Kardināli iemiesoja bagātību, demonstrēja spēku un varu. Nauda noteica to, ka kardināli bija mākslas un kultūras mecenāti, kas viennozīmīgi bija ievērojams informatīvās politiskās varas resurss. Turpinot analizēt piemēru par tempļiešu ordeni, atklājas arī Baznīcas ekonomisko politiskās varas resursu avoti, jo tiem piederēja ievērojami naudas un citu bagātību avoti, to pārvaldībā bija arī daudzu Eiropas monarhu ekonomiskie līdzekļi, kas ļāva radīt spēcīgu ekonomisko atkarību. Baznīcas informatīvo resursu iespējas raksturo kaut vai fakts par teoloģiski radīto un visai iedarbīgo priekšstatu par esošās sabiedriskās kārtības leģitimitāti, kas it kā esot Dieva lēmums, ar ko

⁷⁷ Ernest Gelner, *Plough, Sword and Book, The structure of Humane History*, The University of Chicago Press, Chicago, 1988., 132.lpp.

tika veiksmīgi pamatota gan sociālā nevienlīdzība, gan visas citas parādības, kas neapmierināja plašākos ar resursiem vismazāk apveltītos politikas subjektus. Te arī atklājas iepriekš pieminētās mitoloģiskās domāšanas īpatnības, kad pat politiskos un sociālos nemierus, badu un citas sociālas vai stihiskas nelabvēlīgās parādības uztvēra kā Dieva sodu par nepaklausību valdniekiem un grēkošanu. Šādi visai spilgti atklājas arī varas koncentrācijas un atbildības trūkuma tendences darbība šajā vēstures attīstības posmā, kad ar resursiem vairāk apveltītie politikas subjekti rīkojās maksimāli izvairoties no atbildības pret vājāko subjektu. Renesanses un humānisma idejas un sociālpolitiskie un ekonomiskie notikumi radīja apstākļus reformācijai. Iemesls, kāpēc tiek izlaista konkrēta iepriekšminēto divu posmu analīze, bet uzsvērtā reformācija, ir šī posma noteicošā loma kapitālisma attīstībā jeb feodālas iekārtas reducēšanā uz kapitālistisko iekārtu. Jau šinī vēsturiskās attīstības posmā parādījās personības kā politiskās varas subjekta loma. Reformācijas formālais sākums meklējams Vācijā un Anglijā, tās vieni no spilgtākajiem pārstāvjiem – M. Luters un Ž. Kalvins, to rīcībā pamatā bija informatīvie politiskās varas resursi, pārliecinošas un organizācijas spējas. Tā kā protestantisms bija izdevīgs arī monarhijai un pilsētu varas pārstāvjiem, tad atbalstu iegūt nebija grūti šādi, attīstot sadarbību starp vairākiem politikas subjektiem⁷⁹. Tomēr Baznīca savu laicīgo raksturu un ietekmi pagaidām nezaudēja, kas liecina par subjektu, kuru rīcībā ir fiziskie un ekonomiskie politiskās varas resursi, pārkumu.

⁷⁸ templeiši jeb templeišu bruņinieki, jeb Kristus bruņinieku un Zālamana tempļa ordenis, ir militāri reliģisks ordenis, ko 1119.-1120. gadā Jeruzalemē nodibināja, lai aizsargātu svētceļotājus. (Ideju vārdnīca, Zvaigzne ABC, 1999., 520.lpp.

⁷⁹ R. T. Tawney, religion and the rise of capitalism, the New American Library, 1958., P. 228.

2.2. Kapitālisms.

Attīstoties ražošanas līdzekļiem un darba ražīgumam, pieauga arī katra atsevišķa cilvēka darbības efektivitāte un reālā brīvība, ko līdz šim kavēja formalizētā feodālā personiskā atkarība (piemēram, likums par dzīvesvietas nemainīšanu). Tomēr pamazām šīs attiecības pārtapa par tirgus, naudas un preču attiecībām – anonīmām, juridiski brīvām un atbildīgām materiālām (kā galvenās atkarības) attiecībām. Tātad, agrārajā periodā citāda bija ne tikai politiskā, bet arī ekonomiskā sistēma - šajā posmā tiešais ražotājs, strādnieks iegūst iespēju rīkoties ar savu personu, viņš vairs nav teritoriāli piesaistīts un nav vairs dzimtbūtnieciski vai feodāli atkarīgs no otras personas. Formāli šis process aizsākās 17. gadsimta vidū, kad notika tā sauktā Anglijas buržuāziskā revolūcija (1640. gads) un tā turpinājums iezīmējās lielās Franču buržuāziskās revolūcijas laikā, revolūcijā Vācijā (19. gs vidus), Austrijas impērijā (19. gs. vidus), Itālijā u.c. Rietumeiropas valstīs, 19. gadsimtā kapitalistiskās ražošanas iezīmes nostiprinājās arī ASV. Tieši šinī posmā jau sākot no 17. gadsimta (jo izteikti 18. gadsimta vidū, kad notika sevišķi strauja ražošanas tehnoloģiju attīstība) īpaši asi atklājās politiskās varas subjektu konkurējošā cīņa par ietekmi. Sākotnēji cīņas iemesls bija feodālās iekārtas balstošo principu novēršana vienai daļai subjektu vai saglabāšana otrai. Attīstoties kapitalismam, konkurējošā cīņa politiskās varas subjektu starpā ne tikai nesamazinājās, bet vēl vairāk saasinājās, kam par iemeslu kļuva kapitalistiskās ražošanas izraisītā politiskās varas resursu (arī elementāro eksistences līdzekļu) krasi disproporcionālā izkliede sabiedrībā. Par izšķirošajiem politiskās varas resursiem izrādījās ekonomiskie un fiziskie. Izveidojās arī daudzas jaunas nācijas, piemēram, Vācija un Itālija. 20. gadsimta sākumā Eiropas valstu robežas bija noteiktas, maz rēķinoties ar etniskām, valodas un reliģijas atšķirībām, kas spilgti attēlo valdošo sociālo un interešu grupu varas koncentrācijas un atbildības trūkuma izpausmes. Līdz ar to, tādi subjekti kā etniskās grupas, un reliģiskās kopienas (kā interešu grupas) iesaistījās politikā, lai īstenotu savas intereses un saglabātu sevi kā subjekta eksistenci. Piemēram, Austroungārijā dzīvoja vācieši, ungāri, čehi, poļi, slovakieši un serbi; Turki joprojām valdīja albāņiem, grieķiem, serbiem un bulgāriem. Norvēģija atdalījās no Zviedrijas 1905. gadā, un Īrija

iestājās par neatkarību no Lielbritānijas. Šāda etnisko grupējumu kā politiskās varas subjektu aktivitāte novērojama līdz pat mūsdienām.

Analizējot politiskās varas ekonomisko resursus šinī vēsturiskās attīstības posmā, atklājas, ka dažādos laikos ir bijusi dažāda izpratne par to ieguves un pielietojuma veidu, kā arī pašu saturu. 17. gadsimtā visus politiskās varas subjektus Eiropā un paraeiropēiskajās zemēs (jo īpaši nācijas un kapitālistus kā sociālo grupu) raksturoja tieksme veidot naudas uzkrājumus, uzskatot to par nozīmīgāko resursu. Šo parādību, kas aizsākās jau iepriekšējā vēstures attīstības posmā – feodālismā – mēdz dēvēt par merkantilismu. Tā pārstāvji par nacionālās bagātības avotu uzskatīja zeltu un sudrabu, bet par tā ieguves veidu tika uzskatīta tirdzniecība, jo īpaši ārējā. Izšķir agro un vēlo merkantilismu. Robeža starp abiem novirzieniem ir lieli ģeogrāfiskie atklājumi. Agrajam posmam raksturīga monetārā sistēma, kas cenšas ierobežot naudas plūsmu ārpus valsts robežām. Vēlākais posms ilgst no 16. līdz 17. gadsimtam. Tā norietu izraisīja kapitālistu izpratne par pievienoto vērtību. Šinī apstākļi arī atklājas tā laika konkurējošo politiskās varas subjektu iezīmes. Merkantilistus pārstāvēja tirgotāji un monarhija, taču ražotājiem bija nepieciešami tādi apstākļi, kas ļautu precei radīt pēc iespējas lielāku pievienoto vērtību. Te arī atklājas ar ekonomiskajiem politiskās varas līdzekļiem vairāk apveltītā subjekta spēja operēt ar informatīvo varu. Lai radītu sev labvēlīgus ražošanas apstākļus bija nepieciešams darbaspēks, jo tikai darbs rada lietai pievienoto vērtību. Līdz ar to kapitālisti labprāt atbalstīja tādus klasiskās politekonomijas pārstāvjus kā A. Smits vai D. Rikardo, kuru teorētiskā sabiedriskās kārtības izpratne pilnībā atbilda ražotāju interesēm, jo īpaši tādi jauni jēdzieni kā “ekonomiskais cilvēks”, “neredzamā roka” vai konkurences brīvība. Tas pats attiecas arī uz industrializāciju, proti, politiski ekonomisku kursu, kas sākas ar vienkāršo preču ražošanu, kas varētu aizstāt importētās preces. Arī šinī gadījumā ir acīmredzama ražotāju kā interešu grupas ietekme.

Industriālajā sabiedrībā būtiski samazinās lauksaimniecības nozīme⁸⁰, pieaugot darba ražīgumam visās jomās ir iespējams aizvien vairāk veltīt spēkus citu

⁸⁰ Элвин Тоффлер, Третья волна, Москва АСТ, 1999., 59.lpp.

vajadzību apmierināšanai. Ar pārtikas ražošanu nodarbojas sabiedrības mazākā daļa, attīstoties tehnoloģijām šī mērķa sasniegšanai ir nepieciešams arvien mazāks cilvēku skaits. Ražošana kopumā ir balstīta uz spēcīgu un augošu tehnoloģiju. Agrārā sabiedrība pamatā balstījās uz vienu svarīgu atklājumu – pārtikas ražošanu, citi atklājumi nāca fragmentāri, būtiski nenosakot tautsaimniecības attīstību. Turpretim industrija nebalstās uz kādu vienu atklājumu, bet gan uz vispārēju vai otras kārtas atklājumu, proti, ka veiksmīga, sistemātiska dabas izpēte un atklājumu izmantošana produkcijas pieauguma radīšanai ir iespējama un, ja tā ir aizsākta, tad nav pārāk grūta⁸¹. Vajadzība pēc jaunievedumiem nozīmē, ka industrijai ir raksturīga sarežģīta darba dalīšana. Ražošanas attīstība noteica arī sabiedrības sociālās sistēmas sarežģītību un daudzveidību. Attīstījās darba dalīšana un paplašinājās tirgus. Tas ietekmēja visas cilvēku dzīves sfēras politiku, ekonomiku un pat kultūru, kā arī no tā izrietošo pasaules uztveri. Ražošanas potences un saražotā uzkrāšanas iespējas lielā mēra noteica arī cīņas saasināšanos par varu, jo iespēja pārvaldīt kļuva arvien vilinošāka. Cīņu par varu ietekmēja arī savstarpējās atkarības tīkli sabiedrībā gan horizontālā, gan vertikālā virzienā. Analizējot atkarību vertikālā virzienā, ir jāuzsver pārvaldes attiecības, savukārt, horizontālā – kooperācija ir tā, kas attīsta industriālo ražošanu⁸², līdz ar to rada arī atkarību.

Iespēju pārvaldīt lielā mērā noteica arī informācijas plūsma sabiedrībā. Šo apstākli noteica tipogrāfijas un poligrāfijas attīstība. Tas ļāva attīstīties arī masveida izglītībai. Iepriekšminētajam par iemeslu bija ražošanas attīstības noteiktās prasības pēc augstākas kvalifikācijas strādniekiem, ko bija iespējams īstenot tikai caur masveida izglītību, tas pats attiecas arī uz pārejām sabiedriskās dzīves jomām.

Runājot par ražošanas veidu un sabiedrības politiski ekonomisko attiecību sistēmu, ir jādefinē jau iepriekš pieminētais kapitālisma jēdziens. Kapitālisms ir ekonomiskā sistēma, kurā galvenie ražošanas, sadales un maiņas līdzekļi atrodas

⁸¹ Ernest Gelner, *Plough, Sword and Book, The structure of Humane History*, The University of Chicago Press, Chicago, 1988., 17.lpp.

⁸² K. Markss, *Kapitāls*, pirmais sējums, 1951., 319.lpp.

privātās (fizisko un juridisko personu) rokās un kalpo sacensībai par peļņu tirgū, kur tiek noteikts piedāvājamās precēs ieguldītais sabiedriski nepieciešamais darbs. Tirgus līdz ar to kļūst par galveno darba efektivitātes dzinējspēku ar peļņu kā dzinuli. Līdz ar to dziņa pēc peļņas nosaka galveno ražošanas līdzekļu koncentrāciju mazākuma rokās. Jauktā ekonomikā kapitālisma privātā uzņēmējdarbība apvienota ar lielāku vai mazāku valsts monopolu, kas pastāv nacionalizētās ražotnēs un aprūpes dienestos. Valsts iesaistes līmenis arī daļēji norāda uz varas izkliedes un augstākas politiskās atbildības tendencēm. Ja pieņem, ka valsti pārstāv sabiedrības deleģētas cilvēku grupas, kas ir politiskās varas subjekts cīņā vai sadarbībā ar kapitālistiem kā sociālo vai interešu grupu. Tomēr, kopumā vērtējot, ražošanas līdzekļi koncentrējās mazākuma rokās. Kā jau iepriekš minēts, visspilgtāk kapitālistiskās sistēmas iezīmes izpaudās kopš industriālās revolūcijas, kura sākās 18.gs, kad baņķieri, lieltirgotāji un uzņēmēji – kapitālisti – ieguva lielāku politisko varu pār zemju īpašniekiem. Kapitālisms uzsver individuālo ekonomisko darbību, kamēr tā laika valdošās aprindas atbalstīja valsts ekonomisko monopolu (acīmredzot, kamēr valdošais politikas subjekts bija zemes īpašnieki, tiem nebija izdevīgs jaunienākošais stāvoklis). Kapitālisms kā ekonomiskā sistēma neparedz jebkādu sociālās vai politiskās organizācijas sistēmu kā priekšnoteikumu, lai varētu attīstīties. Piemēram, tā dēvētā sociālā demokrātija Skandināvijas valstīs, konsensuss politika Japānā, vai arī valsts atbalstītā Dienvidkorejas straujā industriālā izaugsme. Šis apstāklis apliecina, ka kapitālisti kā vadošais politiskās varas subjekts ar lielāku vai mazāku atbildības līmeni darbojas jebkurā politiskajā režīmā un sistēmā. To apstiprina arī kapitālistu kā vadošās sociālās grupas spēja radīt tādu sabiedrības modeli, kas pilnībā ir pakārtots to interesēm, proti, sabiedrības vairākumam ir jāpatērē preces un pakalpojumus, kas nes peļņu resursiem jau tā bagātākajam sabiedrības mazākumam. Rezultātā izveidojas tā dēvētā patērētāju sabiedrība, kam pakārtojas visas pārējas sabiedriskās dzīves jomas, piemēram, kultūra, māksla, sadzīve u.tml. Piemēram, ASV (nācija kā politiskās varas subjekts) politiskās un ekonomiskās intereses pilnībā sakrīt ar tās ražotāju un uzņēmēju kā sociālo vai interešu grupu interesēm, tāpat arī lielākajai daļai pārējo Pasaules politiskās varas subjektu intereses tiek pakārtotas ASV interesēm (ASV preču un pakalpojumu tīkls visā pasaulē, kas lielā mērā formē arī patērētāju dzīves uztveri).

Kapitālistiskās domāšanas pamatā ir individuālisms, ekonomiskā brīvība tiek balstīta tikai uz katra indivīda labumu, iespējams šādi attaisnojot nostāju, ka “katrs ir pats savas laimes kalējs”, tas ir, katrs ir atbildīgs par savu labklājību un politiskā iejaukšanās nav nepieciešama. Šāda kapitālistu kā vadošo politiskās varas subjektu nostāja, iespējams, mēģina izmantot arī informatīvos varas resursu, lai izveidotu pakļautos apziņu, ka visai sabiedrībai ir vienādas politiskās interese, tikai vieniem vairāk, citiem mazāk veicas tās īstenot.

Notiek cīņa gan kapitālistu starpā (tirgus konkurence), gan arī starp kapitālistiem kā politiskās varas subjektu no vienas puses un sabiedrības pārstāvniecību (daļēji parlaments, NVO. U.tml.) no otras puses. Piemēram, ir rūpnīca, kuras atkritumi tiek novadīti tieši upē, sabiedriskā doma vai valdība spēj novērst šādu situāciju, kas norāda uz kapitālistu spēju un nepieciešamību piekāpties cīņā ar citiem politikas subjektiem. Šis piemērs arī liecina par augstāka politiskās atbildības līmeņa iespējamību, kad ar saviem eksistences apstākļiem un nosacījumiem neapmierinātā sabiedrības daļa caur politisko līdzdalību spēj mainīt situāciju sev par labu. Piemēram, Latvijā, Jēkabpils celulozes rūpnīca, kuras uzcelšanu pagaidām kavē tikai negatīvais sabiedriskais viedoklis.

Tomēr kapitālistiskā ekonomiskā sistēma nespēja sabiedrību nodrošināt ar visiem tai nepieciešamajiem labumiem, precēm un pakalpojumiem. Tāpēc pastāv jēdziens sabiedriskie labumi (piemēram, tīrs gaiss, nacionālā drošība u.tml.), jo tie ir labumi, kas vajadzīgi visiem, taču ne visi par tiem ir gatavi maksāt. Tas ir arī iemesls, kāpēc ar to nodarbojas valsts, jo uzņēmējiem tas nenes peļņu. (Lai gan tie saprot, ka arī sabiedriskie labumi palīdz uzturēt iepriekšminēto patērētāju sabiedrību (tāpat ir arī nepieciešami pašu eksistencei), tāpēc dažkārt arī iesaistās pasākumos, kam ir kopsabiedriskas intereses, šādi arī it kā uzturot ciešāku saikni ar sabiedrību.)

Turpinot kapitālisma analīzi nedrīkst nepieminēt tādu raksturīgu parādību kā imperiālisms. Šis jēdziens apzīmē parādību, kas jau tika aprakstīta iepriekšminētajā piemērā par ASV un tās spēcīgāko politiskās varas subjektu interesēm, proti, tā ir situācija, kad kādas nācijas spēcīgākie politikas subjekti paplašina savas varas un ietekmes zonu ārpus valsts robežām. Sākotnēji

imperiālisms izpaudās kā tieša uzkundzēšanās kādai citai nācijai. Piemēram, Lielbritānijas ekspansionistiskā politika īpaši 19. gadsimtā, kad tirgus iespēju meklējumos tai piederēja kolonijas gandrīz visos Pasaules kontinentos (fizisko politiskās varas resursu pielietošanas rezultātā tika masveidā iznīcinātas un apspiestas daudzas sabiedrības kopienas, piemēram, indiāņi Amerikas kontinentā vai aborigēni Austrālijā). Iespējams, tieši pastiprinoties varas izkļiedei sabiedrības attīstības gaitā imperiālisms kļuva mazāk pamanāmāks un “smalkāks”, piemēram, Padomju Savienība, vai patreizējā tā dēvēto Rietumu valstu ārpolitika.

Tehnoloģiju (jo īpaši informācijas) attīstība 20. gadsimta vidū un jo īpaši beigās noteica ar vien plašākas ekonomiskās un politiskās darbības iespējas visas pasaules mērogā (globalizācija), tādējādi arī cīņa par galvenajiem politiskās varas resursiem no nacionāla vai starpnacionālā līmeņa pārgāja visas pasaules līmenī. Samazinājās arī industrializācijas ietekmē, papildina finansu tirgus⁸³. Neizbēgami parādās arī jauni politiskās varas subjekti kā sociālo grupu tie ir kapitālisti un to ietekmes institūti ir transnacionālās korporācijas⁸⁴. To darbība nav iespējama bez sadarbības ar nacionālo valstu un starptautisko organizāciju birokrātiju, politiķiem, kā arī dažādu nozaru politiķiem, kas veiksmīgas sadarbības rezultātā arī kļūst ieinteresēti un iesaistīti starptautiskā kapitālisma attīstībā. Tā dēvēto transnacionālo kapitālistu darbība nevar iztikt arī bez daudzu nozaru elitu atbalsta, nereti arī pētniecisko institūtu un akadēmiskā personāla, labdarības iestādēm, medicīnas iestādēm u.tml. ietekme jūtama arī izglītībā, vispārējā izglītība orientējas tikai uz audzēkņu spējām konkurēt darba tirgū, aizmirstot vispārējo intelekta veidošanu un redzesloka paplašināšanu. Transnacionālā politiskās varas subjekta politiskās varas pielietojuma lauks iedalāms trijās daļās: ekonomika, politika, kultūra. Šai sociāli grupai ir augsts organizētības līmenis, piederības un kopības apziņa⁸⁵. Tomēr subjekta dzīvotspēja pilnībā ir atkarīga no spējas pārliecināt plašākās sabiedrības daļas jeb patērētāju par pastāvošās preču un pakalpojumu sistēmas atbilstību viņu interesēm, tiek radīts ērtību tīkls, kas tai pat laikā ir izdevīgs kapitālistiem (piemēram, kredīti, banku īpašnieki kā interešu grupa). Ar vien pilnīgāk un mērķtiecīgāk tiek izstrādāta patērētāju kultūras

⁸³ Bob, Jessop, *The capitalist State*, Oxford, 1982, P. 417.

⁸⁴ Leslie Sklais, *The transnational capitalist class*, Oxford, 2001., P. 5.

sistēma. Viens no tās elementiem ir arī nepilnīgi apmierinātais patērētājs, piemēram, nopērkot auto, tas ir jāmaina pēc pāris gadiem, jo tas jau ir it kā “morāli novecojis”, šādi uzturot patērētājā nepārtrauktu interesi par jaunām precēm un pakalpojumiem. Lai gan šis piemērs atbilst vairāk mārketinga nozarei, tomēr uzskatāmi demonstrē spēju ar ekonomiskajiem un informācijas līdzekļiem veidot sabiedrības apziņu, kas izraisa tieši tādu rīcību kādu vēlas politikas subjekts. Tomēr arī politoloģiski iepriekšminētais piemērs ir aktuāls, jo sabiedrībā tiek ieviesta (pastāv) apziņa, ka par galveno dzīves vērtības mērītāju tiek uzskatīts materiālo vērtību kopums, kas mums pieder, tiek aizmirstas citas ētiskās vai estētiskās vērtības, ka rezultātā šādi aprobežoti indivīdi veido viegli ietekmējamu un aprobežotu masu. Pie kam netiek ņemts vērā sociālas nevienlīdzības faktors un sabiedrības stratifikācija tiek uztverta kā nenovēršama parādība. Kā rāda pētījumi materiāli apmierinātāka sabiedrība, jo zemāks politiskās izglītības un pieredzes līmenis⁸⁶. Jāatzīmē arī fakts, galīga nabadzība arī neatbilst kapitālistu interesēm, jo nabadzīgs cilvēks nevar neko nopirkt, pie kam nabadzīgie kā sociālā grupa ir politiski visai riskanta un neparedzama grupa. Nebūtu pārspīlēts pat teiciens, ka no spēcīgāko ekonomisko politikas subjektu redzes viedokļa cilvēks par vērtību tiek uzskatīts tikai tik daudz cik tas nes peļņu vai kā citādi ir izdevīgs. Būtisks ir apstāklis, ka arī citi, piemēram, nacionālie, kapitālistiskās sociālās grupas pārstāvji, piemērojas vispārējām tendencēm un uztur sabiedrībā patērētāju kultūru⁸⁷. Pārējie politiskās varas subjekti cīņā ar transnacionālajiem kapitālistiem var izmantot tikai informatīvos resursus, galvenokārt organizētību, jo, aplūkojot sociālās politikas attīstību, ir manāmas labvēlīgas tendences, piemēram, sociālās garantijas strādājošajiem (īpaša samaksa par virsstundām, pensija, atvaļinājumi utt.). Globalizācijas apstākļi paver plašākas iespējas arī strādniekiem kā sociālajai grupai, piemēram, brīva darbaspēka kustība Eiropas Savienībā, dodot iespēju meklēt izdevīgākus apstākļus dzīvei, kas arī rada kapitālistiem zināmu atkarību, ko izraisa nevēlēšanās zaudēt kvalificēt darbaspēku. Notiek arī otrādi kapitālisti kā sociālā grupa pasaulē ir panākusi gandrīz pilnīgu uzņēmējdarbības brīvību, šādi organizējot savu darbu pēc vajadzības, piemēram, izvēloties valstis, kur ir lētāks darbaspēks vai mazāki nodokļi. Rezumējot šo nodaļu noder teiciens, kas

⁸⁵ Tur pat, 50.lpp.

bija epilogā Leslie Sklais, , grāmatai "The transnational capitalist class": “pati bagātākā valsts ir tā, kurā ir visvairāk inertu un laimīgu cilvēku.”⁸⁸

⁸⁷ Leslie Sklais, *The transnational capitalist class*, Oxford, 2001., P. 25.

⁸⁸ Tur pat, 300. lpp.

2.3. Informācijas sabiedrība.

Šīs nodaļas mērķis ir aprakstīt iespējamās perspektīvas sabiedrības attīstībā, noskaidrojot vai Toflera aprakstītais informācijas laikmets ir savādāka politiskā sabiedrības sistēma vai tikai kapitālistisko attiecību principu un spēka pielikšanas punktu nebūtiska izmaiņa. Toflera izpratne tiek izmantota tikai tāpēc, ka tas ir vienīgais autors, kuru ir izdevies atklāt, kurš pētītu sabiedrības attīstības nākotnes perspektīvas kopumā, raugoties no šī laika pozīcijām.

Vērtējot sabiedrības politiskās organizācijas vēsturisko attīstību, var droši secināt, ka cīņa par politiskās varas resursiem kļūst arvien sarežģītāka. Kā zinātniski tehniskais progress ir izsaucis straujas izmaiņas industriālajā laikmetā, tā masu komunikācijas līdzekļi un to institūtu darbība ir būtiski noteikusi informācijas sabiedrības attīstību. Šim laikmetam ir raksturīga arī straujš iedzīvotāju skaita pieaugums. Tas izsauc nepieciešamību regulēt resursu sadali un koordinēt cilvēku attiecības globālā mērogā. Lielu lomu sabiedrības dzīvē un pārvaldē spēlē jaunās tehnoloģijas, jo īpaši informācijas laukā.

Būtisks faktors, kas atšķir trešo attīstības posmu no otrā ir apjaušana, ka lielākā daļa ražošanas līdzekļu nav neizsmeļama. Tomēr apstākļi un nosacījumi, kas balsta šo Toflera attēloto it kā nākamo attīstības posmu ir tie paši. Līdz ar to paveras iespēja pētīt tikai politiskos un ekonomiskos nosacījumus, kas ļautu vai neļautu izveidot bezšķiru sabiedrību, ražošanas un maiņās līdzekļus nomainot ar sabiedrisko kopīpašumu. Industriālā sabiedrības pamatā lielas daļas avots ir bijis nafta, gāze un ogles. Skaidrs, ka šos resursus neviens nekur nerada un nepumpē atpakaļ zemē, tāpēc var droši apgalvot, ka agrāk vai vēlāk tie beigsies. Tāpēc pāreju no industriālās uz informācijas sabiedrību nosaka zināšanas, kas ļautu atklāt alternatīvus enerģijas avotus un novērstu ekonomikas atkarību no izsīkstošiem dabas resursiem. Ja runā par dabas resursiem, tad tādi varētu būt saule, vējš un bioloģiskie resursi. Protams, šādu iespēju sarežģī tradicionālo resursu īpašnieki un ražotāji, jo jautājums ir par pozīciju saglabāšanu. Tomēr tendences ir nenovēršamas – ar vien vairāk ekonomisko peļņu nodrošina citi naudas pelnīšanas

veidi kā ražošanas, tādi ir, piemēram, informācijas tehnoloģijas.⁸⁹ Analizējot šos apstākļus atklājas cīņa starp ietekmīgākajām kapitālistiskajām sociālajām grupām par pozīcijām enerģētikas laukā. Interesanti, ka tikai dažās Eiropas valstīs, tiek parādās tendences izmantot netradicionālos enerģijas avotus. Savukārt ASV acīmredzot naftas magnātu iespaidā, nedz privātie, nedz valsts šādu iespēju neizmanto. Līdz ar to parādot valdošo politikas subjektu spēja aizstāvēt savas intereses, neskatoties uz vispārēji objektīvo izdevīgumu gan sabiedrībai, gan ekoloģijai kopumā. Arī zinātnē ir aktualizējušās tādas disciplīnas kā kvantu elektronika, informācijas teorija, molekulārā bioloģija, okeanoloģija, kodolfizika, ekoloģija un kosmonautika. Industriālās sabiedrības ietvaros liela daļa zinātnes tika izmantotas un virzītas armijas vajadzībām. Taču mainoties spēku līdzsvaram pasaulē, kas radīja situāciju, ka arvien sarežģītāk ir vienai atsevišķai valstij iegūt valdošo stāvokli. Rezultātā katras atsevišķās nacionālās valsts nacionālās interesēs vairs nebija tik būtiski radīt pēc iespējas ietekmīgāku armiju un kara tehnoloģijas. Līdz ar to radās iespējas intelektuālo un tehnoloģisko potenciālu novirzīt tautsaimniecības interesēm. Pat gadījumā, ja tiktu apšaubīta šīs tēzes ticamība, vispārējā tendence saglabājas, jo ar vien biežāk tehnoloģijas un zināšanas, kas agrāk tika izmantotas tikai armijas vajadzībām nonāk plašā patēriņā. Piemēram, agrāk satelīti tika izmantoti tikai militāriem mērķiem šobrīd internets un globālās pozicionēšanas sistēmas ir ikdienišķa parādība.

Ja aplūko informācijas nozīmi šajā posmā, tad E. Toflers grāmatā “Trešais vilnis” atzīmē vairākas pazīmes, kas nav raksturīgas otrajam posmam, bet iegūst ar vien lielāku nozīmi trešajā posmā. Viena no tām ir demasifikācija. Tas nozīmē, ka esošajos informācijas plūsmas apstākļos masu informācijas līdzekļu loma un nozīme mainās. Vispilgtāk tas novērojams pētot indivīdu apziņas ietekmēšanas mehānismus. Agrārās sabiedrības ietvaros masveidīga apziņas ietekmēšana bija maz iespējama, kamēr informācija nonāca no komunikatora (centra) līdz auditorijai (perifērijai), pastāvēja liela iespēja, ka tās jēga un specifika mainās. To ietekmēja katra atsevišķa mediators individuālā domāšana un aizspriedumi. Turpretī, industriālajā sabiedrībā caur masu informācijas līdzekļiem bija iespējams noraidīt daudz tiešu informāciju, kas lielā mērā atbilst komunikatora mērķiem un

⁸⁹ Элвин Тоффлер, Третья волна, Москва АСТ, 1999., 236.лpp.

interesēm. Efektu pastiprina relatīvi šaurais kanālu loks. Pārejot uz informācijas sabiedrību informācijas kanālu centralizācija samazinās. Katra interešu grupa un slānis spēj radīt savu informācijas kanālu, kas paredzēts konkrētam patērētāju lokam. Samazinot, līdz šim monopola situācijā esošo, mediju ietekmi. Līdz ar to, samazinās arī masveidīga iespēja ietekmēt indivīda apziņu. Te arī atklājas E. Toflera iezīmētā otrā informācijas sabiedrības pazīme – fragmentācija. Trešā posma apstākļos kļūst ar vien sarežģītāk radīt masveidīgus priekšstatus par lietām un parādībām, kas ir svarīgas pārvaldītājam. Samazinās standartizācijas iespējama, kas ir raksturīga industriālajai sabiedrībai, to nomaina informācijas specifika, kas novērš ilglaicīgu noturīgu priekšstatu rašanos un kas sarežģī centrālā varas subjekta iespējas ietekmēt indivīdu apziņu. Neskatoties uz E. Toflera optimistisko skatījumu, manuprāt, joprojām pastāv manipulācijas iespējas. Vēl arvien izšķiroša nozīme ir ekonomisko resursu nozīme, ko vēl vairāk pastiprina pārvaldošā subjekta pieeja valsts varas instrumentiem kā varas avotam.

Tomēr jāatceras, ka pastāv arī kapitālisma pretruna starp ražošanas objektīvi sabiedrisko raksturu un piesavināšanās privātīpašniecisko dabu. Tas nozīmē, jo ražošana kļūst varenāka, jo tā kopumā un atsevišķajās izpausmēs arvien jūtāmāk ietekmē sabiedrisko dzīvi. Bet ražošanas līdzekļu īpašnieks veic un vada ražošanu privātajās, proti, peļņas interesēs un tas neizbēgami arvien biežāk un spēcīgāk disonē ar sabiedrības interesēm. Imperiālisms ir vispirms un galvenokārt monopolistiskais kapitālisms, kas par tādu kļūst kapitālam piemītošās koncentrācijas un centralizācijas (dēļ peļņas palielināšanas, izdevumu samazināšanas un tirgus pakļaušanas apsvērumiem) tendences, kas īpaši saasina jau pieminētās pretrunas izpausmes un izved kapitālistisko uzņēmumu (apvienību) darbību transnacionālajos plašumos. Sociālisma iemesls ir kapitālisma pretrunas izpausmju sabiedrības attīstību vai pat eksistenci traucējoša ietekme. Taču sociālisma būtība ir kapitālisma pamatpretrunas atrisināšana, ko var izdarīt tikai vienā virzienā – arī piesavināšanos, t.i. sadali un pārdali padarīt par sabiedriskām. Jautājums – kā to izdarīt. Daļēji tas jau notiek visās mūsdienu sabiedrībās, kur daļa līdzekļu tiek sadalīta, sniedzot pakalpojumus dēļ to sociālā derīguma, dēļ peļņas (piemēram, izglītība, veselības aizsardzība, sabiedriskais transports vai sakari u.c.), bet realizēt to kā galveno sadales formu līdz šim produktīvi nav izdevies šādu iemeslu dēļ: 1) trūkums (ražošanas zemā efektivitāte); 2) savtīgums, ko

determinē cilvēku trūkums un nabadzība; 3) ar pirmajiem diviem faktoriem noteiktās rupjās organizācijas formas caur valstisko sistematizēto vardarbību, kā to parādīja padomju un dažu citu valstu pieredze.

SECINĀJUMI.

Vara ir radusies un attīstījusies vienlaicīgi ar sabiedrību. Vēsturiska pieredze pārlicinoši parāda, ka vara ir nepieciešams sabiedriskās organizācijas elements, bez kura nevar pastāvēt dzīvotspējīga un funkcionējoša sabiedrība. Tā regulē mijiedarbību starp cilvēkiem, sabiedrību un sabiedriski politiskām institūcijām. Tātad vara pati par sevi darbojas kā resurss cilvēku savienībai. Varas sviras dod iespēju ietekmēt šo resursu izplatību un izmantošanu. Skaidrs, ka varai pakļautie cenšas mainīt situāciju, līdz ar to cīņa par varu izrādās kā neatņemama sabiedrības attīstības likumsakarība.

Pētījuma hipotēzes pierādīšanu sarežģī apstākļi, ka abas politiskās varas tendences darbojas vienlaicīgi, tikai mainīgās proporcijās un pretējos virzienos. To proporcijas nosaka, ciktāl varas turētāja pavēles akceptē varai pakļautais subjekts. Šinī situācijā svarīgi ir apzināties, ka varas attiecības nosaka arī pakļautajam esošā izvēles iespēja attiecībā pret varas subjekta aktivitātēm. Savukārt pēdējā pakļāvība atkarīga no eksistences un pārvaldīšanas resursu samēra abu subjektu rīcībā. Pārvaldāmais pie sevis salīdzina, kas viņam jāupurē un ko viņš iegūst vai saglabā pakļaujoties, vai tas padara viņa eksistenci drošāku, nekā gadījumā, ja viņš nepakļautos. Ja viņš nonāk pie slēdziena, ka pakļaujoties zaudē vairāk kā iegūst, zūd motivācija akceptēt varu. Tas izpaužas kā izvairīšanās pildīt varas nesēja direktīvas, kas, protams, samazina varas efektivitāti. Kā jau minēts ievadā, iespējama arī pilnīga varas atņemšana, kas iespējama caur sacelšanos pret varas nesēju. Šāda iespēja netika izslēgta pat pirmajā attīstības posmā, kad karalim, neskatoties uz to, ka viņa vara ir absolūta, ir jāseko, lai tā nekļūtu neizturama, kas novestu pie apvērsuma vai atentāta.

Iestājoties otrajam sabiedrības attīstības posmam jebšu uzvarot kapitālismam, izveidojas visu sabiedrību aptveroša darba dalīšanas sistēma (nacionālais tirgus), kurā norisinās sabiedriskā „atražošanās”. Šajā attīstības pakāpē politiskās varas turētājam sabiedrības pārvaldīšanas nolūkā daudz sīkāk, diferencētāk un detalizētāk kā jebkad agrāk jāzina par notiekošo visās valsts teritorijās. Tas dara objektīvi nepieciešamu parlamentārismu: „no augšas” neatkarīgu vietu pārstāvju

kā informācijas nesēju kolēģiju, kas savukārt tendē uz demokrātiju, kura izpaužas pilsoniskās sabiedrības kontrolē pār valsts varu. Skaidrs, ka valsts varas turētāji labprāt veicinātu politiskās atbildības līmeņa tendenci, tāpēc viņi arī cenšas sašaurināt “no apakšas” nākošo informācijas ietekmi, izraugot par parlamentāriešiem “savējos”. Te parādās iespēja pieprasīt politisko atbildību, ko izraisa varas pārvaldītāja neveiksmes, kas rodas arī no iedzīvotāju vajadzību nezināšanas. Kā svarīgs faktors te atklājas informatīvais varas resurss un pārvaldītāju informatīvā atkarība no vairākuma pārvaldāmo. Šī faktora nozīmīgumu pastiprina fakts, ka, attīstoties ražošanai, aizvien plašākām aprindām palielinās viņu dzīves apstākļu uzlabošanās materiālās iespējas, līdz ar to pastiprinās prasījums pret varas turētāju pēc tādas politikas, kas nodrošinātu šo iespēju realizāciju. Iespēja izmērīt šīs attiecības pastāv caur komodifikācijas un dekomodifikācijas tendenču pētīšanu. Pārvaldāmie kļūst politiski aktīvāki un pat kaujinieciskāki. To pastiprina arī tas, ka ražošanas attīstība prasa arī tehnoloģisko attīstību, kas savukārt nosaka darbinieku plašu masu izglītības līmeņa un ar to saistīto analītiskās spriešanas spēju celšanos un izplatīšanos, kas padara pārvaldāmos vēl prasīgākus un kaujinieciskākus. Attīstoties politiskajai socializācijai pieaug sabiedrības politiskā izglītība, līdz ar to arī palielinās pārvaldāmo informatīvie politiskās varas resursi, kas tos padara par līdzvērtīgiem pretiniekiem valdošajai grupai. Šie apstākļi apstiprina arī varas attiecību tendenču paralēlo dabu.

Ražošanas veida izmaiņas noteica ciešāku cilvēku ekonomisko mijiedarbību, kas arī bija par cēloni sabiedriskās mijiedarbības un sablīvēšanās procesam. Atkarība no ražošanas un ražotājspēkiem, kā arī tiem sekojošā ražošanas spēku attiecība lielā mērā noteica abu politiskās varas tendenču attīstību.

Tā kā darba hipotēzē izskan vēlme pierādīt, ka resursu koncentrācija tieši saistīta ar zemu atbildīguma pakāpi, svarīgi ir uzvērt apstākli, kas jau tika mazliet aplūkots, runājot par pārvaldītāju informatīvo atkarību. Var mēģināt droši apgalvot, ka jebkurās varas attiecībās varas turētājs vienmēr ir atkarīgs no pakļautā. Kaut vai tikai tāpēc, ka, ja nebūtu pakļautā, nebūtu iespējamās vispār nekādas attiecības. Tas, ka pakļautie šo situāciju ne vienmēr izprot, lielā mērā arī ļauj attīstīties varas koncentrācijai un zemei atbildīguma pakāpei. Par to liecina,

piemēram, streiki – strādnieki, kas nav apmierināti ar pastāvošo situāciju un darba attiecībām, lai to mainītu, atsakās pildīt savus pienākumus līdz tam laikam, kad darba devējs izpilda vai apsola izpildīt viņu prasības. Arī valsts birokrātiskais mehānisms ir atkarīgs no nodokļu maksātājiem. Var izdomāt vēl neskaitāmus līdzīgus piemērus, tomēr būtība ir skaidra – pie jebkādas varas resursu attiecības pārvaldītāja rokās tas vienalga būs atkarīgs no pārvaldāmā. Arī Fuko apgalvo, ka liela nozīme ir sabiedrības izpratnei par varu, tas ir, tiklīdz sabiedrība apzināsies, ka vara nāk no apakšas uz augšu, tad arī parādīsies iespēja pilsoniskajai sabiedrībai uzkrāt zināšanas un pieredzi par to, kā pieprasīt politisko atbildību. Tātad informatīvo resursu trūkums pārvaldāmajiem ir pamatā varas koncentrācijai un zema atbildības pakāpei. Tiklīdz pakļautie apjaustu savu ekskluzīvo stāvokli, agrāk vai vēlāk būtu iespējams mainīt varas pastāvēšanas kārtību sev par labu. Šo faktoru var analizēt arī pavisam radikāli. Neskatoties uz to, ka atšķirība starp otro un trešo sabiedrības attīstības posmu varētu likties visai mākslīgi radīta, gribētos uzsvērt sekojošu apstākli: ja, piemēram, agrārajā laikmetā kādam indivīdam ienāktu prātā nodarīt pāri kādai lielai cilvēku grupai, būtu jāpiemēro daudz dažādu resursu, tas būtu laikietilpīgi, kā arī riskanti. Otrajā posmā tas būtu izdarāms daudz vienkāršāk. Trešajā posmā tas ir iespējams neskaitāmas reizes ātrāk un vienkāršāk. Jāpieņem, ka šis fakts īpašus pierādījumus neprasa. Šādā triviālā veidā tiek izteikta vēlme pievērst uzmanību tādām politiskās līdzdalības veidam kā terorisms. Tas pēc savas būtības arī ir reakcija uz kāda varas turētāja rīcības sekām. Tātad arī pats politiskās varas resursu jēdziena saturs vēsturiski ir mainījies un attīstījies, kļūstot plašāks un daudzpusīgāks. Ar vien grūtāk ir nošķirt vienu resursu no otra gan izpratnes, gan pielietojuma aspektā, jo viens resurss bez cita nedarbojas, ar viena palīdzību tiek iegūts otrs, konkurences apstākļos tie tiek pretstatīti un pielietoti kā instrumenti cīņai. Katrā atsevišķā situācijā viens vai otrs resurss rada atšķirīgu iedarbību, tāpēc nav iespējams radīt recepti, kā iegūt, pielietot un noturēt varu. Vienu gan var droši apgalvot, izsekojot vēstures attīstības posmiem: atklājās, ka informatīvā resursa mijiedarbība ar fizisko vai ekonomisko, vai arī abiem kopā, ir tieši tā kombinācija, kuras mijiedarbības rezultātā attīstās viena vai otra politiskās varas tendence. Turklāt vienīgi fiziskie vai ekonomiskie bez informatīvajiem resursiem ļauj iegūt tikai īslaicīgus vai arī vispār nekādus panākumus.

Tātad, izsekojot visiem vēsturiskās attīstības posmiem, var secināt, ka varas koncentrācija ir tā, kas ļauj attīstīties politiskās atbildības trūkumam. Ja šo problēmu aplūko vienas valsts ietvaros, tad no varas nevienlīdzīgā sadalījuma iegūst ražošanas un pakalpojumu sniegšanas uzņēmumu vadītāji un izpildvara. Vēl bīstamāka un nevēlamāka ir šī parādība, ja valsts amatpersonas savtīgu interešu vadītas sadarbojas ar ietekmīgo organizāciju vadītājiem; šī sadarbība var arī neizpausties kā likumpārkāpums, vienkārši – kooperācija, pārkāpjot tikai morāles normas. Vēl sarežģītāka ir situācija, ja analizē starptautisko politiku, ko ievadīja kolonizācija un imperiālisms. Tomēr attiecībā uz varas resursiem galvenās likumsakarības un tendences saglabājās.

NOBEIGUMS.

Pētot politiku ir iespējamās vairākas pētīšanas metodes. Neskatoties uz to, ka politiskās varas jēdzienam teorētiskajā literatūrā (pamatā izmantojot politikas, socioloģijas un filozofijas zinātņu teorijās) ir pievērsta visai liela vērība, lielākoties tā akcentē indivīdu uzvedību (biheiviorisms) vai arī organizāciju aktivitātes varas attiecībās, kā arī apraksta lietas un parādības mazāk uzmanības pievēršot cēloņsakarībām, kas sevī ietver arī tādus faktorus kā indivīdu attieksme vai motivāciju kaut ko darīt vai nedarīt. Vispilnīgāk šī aprakstošā pieeja ir vērojama E. Toflera darbos. Jāpiebilst, ka bieži vien teorētiķi nav vienojušies par vienotu diskursu aprakstot varas attiecības sabiedrībā – īpaši tas attiecas uz terminu lietojumu, kad runājot par varas avotiem, resursiem, pamatu vai rašanos bieži vien pamatdoma ir viena un tā pati (arī pētot varas formas un veidus (izpausmes) bieži vien var secināt arī par varas rašanos, piemēram, četru tīklu terorijā). Tāpat jāsecina, ka pētot politisko varu no koncentrācijas un atbildīguma viedokļa, nepietiek tikai ar politiskās varas pētīšanu, ka jāskatās saistībā arī ar citām varas izpausmēm (ekonomisko, ideoloģisko, normatīvo, militāro). Politiskās varas jēdzienu var pētīt ne tikai jebkurā sociālā zinātne un pat vēl vairāk (piemēram, psiholoģijā), bet arī ir jāņem vērā ļoti daudzus aspektus, kas ir ārpus politikas zinātnes robežām. Mēģinot pierādīt, hipotēzi atklājās, ka varas izkliede un augsta atbildības pakāpe ir izdevīga pārvaldāmajam subjektam, savukārt varas koncentrācija palīdz pārvaldītājam saglabāt un vairo varas resursus. Tāpēc ir svarīgi, lai politiskās socializācijas procesam norisinātos tā, ka sabiedrība pilsoņu pašorganizēšanās sistēmas ietvaros spētu pieprasīt atbildību par elites veidoto politiku. Protams, pilsoniskajai sabiedrībai ir jābūt arī pietiekami labi politiski izglītotai, kas tai ļautu iegūt pēc iespējas lielāku neatkarību. Tas nozīmē, ka sabiedrībai objektīvi jāapzinās savas vajadzības un iespējas, lai nepieļautu manipulāciju. Šādi varas koncentrācijas tendences bīstamība samazinātos un “labākie ļaudis” darītu tieši to, ko viņiem ir jādara, tas ir, īstenotu valsts funkcijas, pilnībā ievērojot varas dalīšanas principu. Šādi vismaz tuvojoties demokrātijas pastāvēšanas kritērijiem: demokrātijai ir jābūt tautas pārvaldīšanai, tas ir pārvaldei pār cilvēkiem, kuriem ir noteikšana par to, kas viņus pārvalda; demokrātijai ir

jābūt valdīšanai, kur tauta piedalās pārvaldē, kā arī pārvaldei ir jābūt tautas interesēs.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS.

- Ašmanis Miķelis, Politikas izziņa, vara, Zvaigzne ABC, 2001., 42 lpp.
- Ašmanis Miķelis, politikas subjekti, Zvaigzne ABC, 2001.
- Ārente Hanna, totalitārisma izcelsme, "Elpa", 2000, 609 lpp.
- Boehm, C. Hierarchy in the forest: The evolution of egalitarian behavior. Cambridge: Harvard University Press. 1999.
- Berry, J. The New Liberalism. Washington: Brookings Institution Press., 1999
- Berry, W. D., & Lowery, D. Understanding United States government growth: An empirical analysis of the post-war era. New York: Praeger., 1987.
- Dahl R. A. The analysis of Influence in Local Communities, Social Science and Community Action., East Lancing, 1960.
- Domhoff, G. W., The power elite and the state: How policy Is made in America. Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter., 1990.
- Domhoff, G. W., Who Rules America? (Fifth ed.). New York: McGraw-Hill, 2005.
- Domhoff, G. W. (1996). State Autonomy or Class Dominance? Case Studies on Policy Making in America. Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter.
- Downtown J., Rebel Jr., Leadership: Commitment and Charisma in the Revolutionary Process. New York, London, 1973., P. 15.
- Fox Jonathan, Civil Society and Political Accountability: Propositions for Discussion, <http://www.nd.edu>, 2000.
- Fuko M., Patiesība, vara, patība, Rīga., 1995.- 44 lpp.
- Gelner Ernest, Plough, Sword and Book, The structure of Humane History, The University of Chicago Press, Chicago, 1988., 239 lpp.
- Gene Sharp, Social power and political freedom, P. Sargent Publishers, 1980
- Gidenss Entonijs, Sabiedrības veidošanās, Izdevniecība AGB, 1999., 399 lpp.

- Harold D. Lasswell and Abraham Kaplass, *Power and Society*, New Haven and London Yale University Press, 1963., 295 p.
- Harold D. Lasswell, *Politics: Who gets what, when, how*, New York, 1958, 223 p.
- Laķis Pēteris, *Vara un sabiedrība, Zvaigzne ABC*, 1997., 159 lpp.
- Jessop Bob, *The capitalist State*, Oxford, 1982, P. 417.
- Kaneti Eliass, *Masa un vara, Jumava*, 1999., 441 lpp.
- Kaneti Eliass, *Vadonis, Vara, Vārds*, Minerva, Rīga, 1999., 125 lpp.
- Kūle Maija, Kūlis Rihards, *Filosofija, apgāds "Burtnieks"*, 2.izdevums, 1996., 652 lpp
- Mann Michel, *The sources of social power, volume I*, Cambridge University Press, 1986.
- Mann, M. *The autonomous power of the state: Its origins, mechanisms, and results*. *Archives of European Sociology*, 1984.
- Markss K., Engelss F., *komunistiskās partijas manifests*, Rīga, "Avots", 1984., 59 lpp
- Markss K., *Kapitāls, pirmais sējums*, 1951., 751 lpp.
- Mills, C. W. (1956). *The power elite*. New York: Oxford University Press.
- Mills, C. W. (1962). *The Marxists*. New York: Dell.
- Méndez, Juan E., Guillermo O'Donnell and Paulo Sérgio Pinheiro, eds., *The (Un)Rule of Law and the Underprivileged in Latin America*, Notre Dame: University of Notre Dame, 1999
- *The Millan Dictionary of Political Quotation*, Lewis D. Eigen and Jonathan P. Siegel, New York, 1992.
- *Mūsdienu politiskā filosofija, hrestomātija, sastādīja Jānošs Kiss*, Zvaigzne ABC, 1998., 462 lpp.
- Norman P. Barry, *An introduction to Modern Political Theory*, The Macmillan Press, London, 1995., 320 p.
- Ostrovska Ilze, *Politiskā vara*, Rīga, LU, 1990., 42 lpp.
- ParetoVilfredo, Charles H. Powers, *he Transformation of Democracy*, Transaction Books, 1984.
- Poggi Gianfranco, *Forms of Power*, Polity Press, Cambridge, 2001.

- Przeworski, Adam, Susan Stokes and Bernard Manin, eds., Democracy, Accountability and Representation, Cambridge: Cambridge University Press, 1999
- Rajevska Feliciāna, ievads politikas analīzē, mācību līdzeklis, Rīga, 1997., 1998., 31.lpp.
- Rēpers Viljams, Smite Lingda, ievads ideju vēsturē, Rīga, “Zvaigzne”, 1997., 205 lpp.
- Rubenis Andris, dzīve un kultūra Eiropā renesanses un reformācijas laikmetā, Zvaigzne ABC, 1994., 210 lpp.
- Schedler, Andreas, “Conceptualizing Accountability,” in Andreas Schedler, Larry Diamond and Marc F. Plattner, eds., The Self-Restraining State: Power and Accountability in New Democracies, Boulder: Lynne Reinner, 1999a
- Schedler Andreas, “Restraining the State: Conflicts and Agents of Accountability,” in Andreas Schedler, Larry Diamond and Marc F. Plattner, eds., The Self-Restraining State: Power and Accountability in New Democracies, Boulder: Lynne Reinner, 1999b
- Schmitter, Philippe, “The Limits of Horizontal Accountability,” in Andreas Schedler, Larry Diamond and Marc F. Plattner, eds., The Self-Restraining State: Power and Accountability in New Democracies, Boulder: Lynne Reinner, 1999
- Skocpol, T. States and social revolutions: A comparative analysis of France, Russia, and China. New York: Cambridge University Press., 1979.
- Sklais Leslie, The transnational capitalist class, Oxford, 2001., P. 25.
- Tawney R. T., religion and the rise of capitalism, the New American Library, 1958., P. 228.
- Valstiska civlēja kanons, Rīga “Avots”, 1990., 239 lpp.
- Vēbers M.. Legitīmās kundzības trīs tīrie tipi, Rīga, 1991., 98.lpp.
- Тоффлер Элвин, Третья волна, Москва АСТ, 1999.
- Маркс К., Энгельс Ф., избранные сочинение в 9 томах, Москва, издательство политической литературы, 1985, 573 с.
- www.politika.lv
- www.capitalism.com
- <http://ppst.mit.edu>
- www.colorado.edu
- <http://www.capitalismmagazine.com>

Anotācija.

Darba nosaukums: „Politiskās varas resursu vēsturiskās attīstības tendences”

Sociālajās zinātnēs ir pieņemts uzskatīt, ka politiskā vara ir viens no politikas zinātnes centrālajiem jautājumiem. Darba gaitā tiek aprakstīta varas fenomena analīze dažādu pētnieku pieejās – četru tīklu teorija (Manns, Domhofs, daļēji arī Poggi), Plurālisms (Dāls), Elites teorija (Vēbers) u.c. teorijas, kā arī alternatīvas pieejas varas skaidrojumam, piemēram, Fuko un Ārendte.

Situāciju, kad viena sabiedrības daļa savās interesēs egoistiski spēj pārvaldīt otru, nosaka politiskās varas resursu pārsvars valdošo aprindu rokās – taču šis apstāklis kropļo sabiedriskās atražošanās procesa humāno dabu. Darba mērķis ir noskaidrot kura no politiskās varas pastāvēšanas tendencēm gūst pārsvaru atsevišķos sabiedrības attīstības posmos, kā arī identificēt mūsdienu politiskās varas subjektu atbildīguma pakāpi viņu izvirzījušo un ar varu apveltījušo viņam pakārtoto iedzīvotāju priekšā.

Mēģinājums atklāt šīs bīstamās un nevēlamās tendences iemeslus parādās darba hipotēzē: galveno varas resursu koncentrāciju šauras sabiedrības grupās nosaka zemu politiskās varas subjektu atbildīguma pakāpi viņu izvirzījušo un ar varu apveltījušo viņam pakārtoto iedzīvotāju priekšā.

Lai pierādītu hipotēzi ir pētītas varas izpausmes dažādos sabiedrības attīstības posmos, saistībā atbildības attiecībām. Rezultātā secinot, ka darba uzstādījums bija pārāk plašs un ka varas tendences šāda darba ietvaros ir iespējams pētīt tikai kādā noteiktā laikā un telpā. Taču darbs atklāj, ka dažādos laikos un dažādās valstīs katra no tendencēm iegūst atšķirīgas izpausmes, tomēr jebkurā gadījumā – tieši varas resursu koncentrācija ir tas, kas nosaka zemu atbildības pakāpi.

ANNOTATION.

The subject of my research is **historical development tendencies of political power resources**. It is one of the most important questions in political science. We can use this concept to explore almost all fields of politic. Yet it is very difficult to define concept of political power. Popular definition is generated by M. Weber – it is capability to realize own volition in some social relations, in the teeth of others opposition. Nevertheless, other theorists are criticizing this definition, because it does not explain origin of power as well as proposing other dimensions to analyze power.

If we are looking at this question from historical point of view, there is assumption that political power has two tendencies: one led to accountable government, other is power concentration and lack of political accountability. In my opinion it is dangerous situation. The causes of such situation explain hypothesis of work: concentration of main resources of power in hands of narrow group of society is determined by low level of political accountability.

Objective of this work is – to study which of tendencies of power relations getting superiority in historical development of society.

To improve this concept I used consecutive theoretical base: Marks K., Mann M., Tofler E., Fuko M., Gidenss E. and others.

There are three kinds of political power resources: informative, physical and economical. Political subjects had contented about those resources in time of three stages of history: agrarian, industrial and informative.